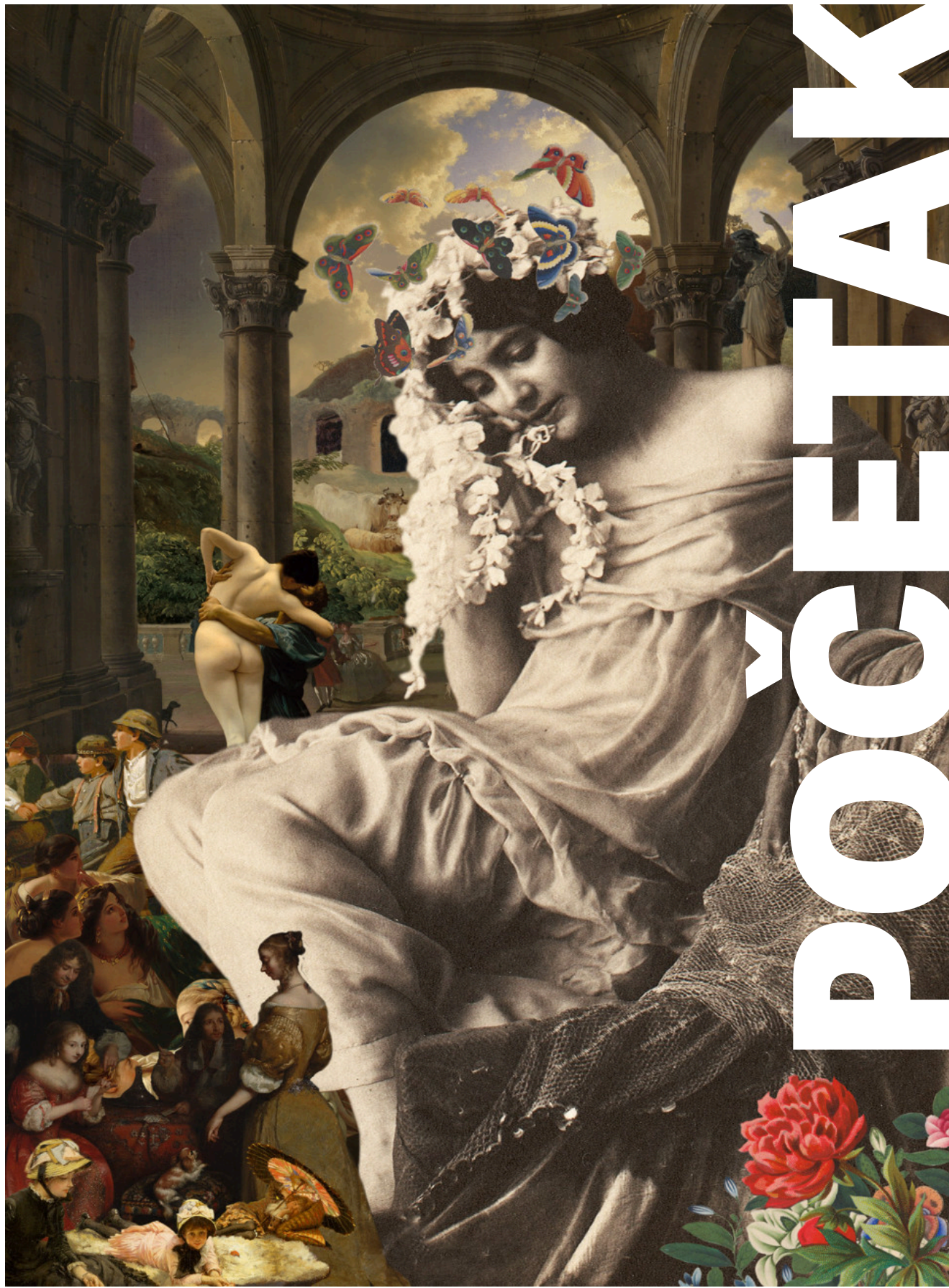

ČASOPIS ZA KULTURU I UMJETNOST 1. BROJ / LIPANJ 2026.

PROJEKAT

#samokulturno

Sadržaj

ZAŠTO SAMOKULTURNO	4	RITAM B. / POČETAK	62
ONTOLOGIJA POČETKA	6	MARTINA BISKUPOVIĆ / POČETAK	63
MIROSLAV VANEK / SVAKI POČETAK IMA SVOJ JAZ(Z)	11	LEONELA HARBAŠ	64
PAVLA VIŠIĆ / NEMIRNA LUKA	12	RAZGOVOR: SLAĐANA ZUBIĆ	66
LUCIJA RADIĆ / ZVUK MOG NOVOG POČETKA	14	BARBARA GUSTIN TIKVICA / POČETAK KRAJA	78
DUNJA LACKOVIĆ / SJENA	16	MAGDALENA BABIĆ / MEDENI PLAMEN STVARANJA	80
SANJA KIRCH-LETO / KRAJ ZA POČETAK	20	MAJA GAGULA	82
MIRANDA GAVRIĆ JULARIĆ	22	IVAN BOLANČA / ISPOD PRUNE	84
BOŽENA JADRIJEVIĆ KRZNARIĆ	24	JASMINA GAGULIĆ LALIĆ / POČETAK	86
DARIJA SMILJANIĆ / POČETAK	26	LANA PERIĆ / TIŠINA PAPIRA	88
ALEKSANDRA ANĐELOVSKI / NOVI DAN	30	RAZGOVOR: DAVOR GOBAC	90
SUZANA SUMAN / GEOMETRIJA POČETKA	32	KATARINA BALOG / GRMLJAVINA SRCA	98
ARIELLA ROSSARIUM / GLAVA U OBLACIMA	34	JOSIP MARINOVIĆ / WIZARD OF OZ	102
MATEJ GABUD / DERMATOGLIFI OD CEMENTA	36	PRIJEVOD: NIKA TRENC-SATO / ČAROBNJAK IZ OZA	103
RAZGOVOR: IVANA ŠOJAT	38	LANA ŠKVORC / POČETAK	104
BEATRICA KURBEL / POČETAK	44	DORIAN TREPIĆ / POČETAK KAO ŠIRA SLIKA	106
NIKA TRENC-SATO / STVAR-NOST	46	MARIN ŠIMUNIĆ / PRIJATELJICA P	110
IVANA GLOŽIĆ METER / KRIK NOVOG POČETKA	48	JELĚNA REBIĆ / OSVRT NA FILM "NOSTALGIJA" ANDREJA TARKOVSKOG: POČETAK KOJI TRAJE	112
LORENA ŠTIMAC / KAKO SMO UNUTRA, LJUBAVI, GORJELI	50	IGOR ANDRIŠEK / U POČETKU BIJAŠE RIJEČ	124
ROBERTA ANIĆ / BUĐENJE IZ SNA	54	IMPRESSUM	126
MATEJ EŠEGOVIĆ / TRAG	56	ZAHVALE	127
MARTINA VLAHOV / POČINJEM OSJEĆATI	58		

Zašto #samokulturno?

Postoji nešto duboko uznemirujuće, gotovo tragično u lakoći kojom se danas operira pojmom kulture, dok se njezina stvarna bit povlači pred naletom sveprisutnih slogana, projektnih opisa i marketinških strategija koje ju pokušavaju pripitomiti. Svjedočimo paradoksu u kojem je kultura, nekadašnji temelj ljudskog samorazumijevanja, postala tek ugladeni, bezrizični ukras svakodnevice – estetski artefakt koji služi popunjavanju dokolice, lišen oštrice koja bi mogla narušiti komfor našeg prividnog mira.

U svom iskonskom habitusu, kultura nije nicala iz viška vremena, već iz egzistencijalne nužnosti da se nepredvidivom i često nepodnošljivom svijetu dade oblik koji se može podnijeti. Antički čovjek, ne poznajući stroge granice između filozofskog promišljanja i životnog čina, stvarao je ne da bi stvarnost uljepšao, već da bi je uopće mogao misliti; umjetnost je za njega bila precizan instrument kojim se kaotično ljudsko iskustvo prevodilo u jezik, ritam i sliku. Tek s nastupom moderniteta, kultura biva izdvojena, profesionalizirana i klasificirana, čime započinje njezina duga, mukotrpa borba s vlastitim smislom unutar sustava koji svaki čin nastoji vrednovati kroz prizmu mjerljivog učinka i utilitarne koristi.

Danas, utopljeni u kakofoniju neprestanog informacijskog strujanja, više ne oskudijevamo u sadržajima, već u onoj dragocjenoj tišini u kojoj bi se uopće moglo razabrati što je vrijedno zadržati. Živimo u eri spektakla gdje se umjetnost konzumira s grozničavom brzinom, kritika se svodi na efemerni odjek emotikona, a ozbiljnost se nerijetko percipira kao provokacija ili elitistički relikv prošli. U tom kontekstu, inzistiranje na dubini postaje čin intelektualnog otpora; jer, u prividnoj opuštenosti suvremenog trenutka, prečesto se skriva duboki strah od onog mišljenja koje odbija nuditi brze utjehe i površna rješenja.

Naziv #samokulturno stoga ne treba čitati kao gestu povlačenja u kulu od bjelokosti, niti kao pretenziju na posjedovanje apsolutne istine, već kao emanaciju jedne plodne nelagode. On je pokušaj da se, nasuprot inflaciji ispraznih riječi, stvori prostor u kojem kultura ponovno postaje subjekt, a ne samo objekt promatranja. Ovaj časopis ne obećava sveobuhvatnost, ali nudi fokus – on je težnja za povratkom onoj ozbiljnosti koja se ne ispričava zbog vlastite širine i koja u svakom tekstu traži odjek ljudskosti koja se još uvijek usuđuje pitati „zašto“.

Pred vama je prvo izdanje: poziv na suptilnije čitanje svijeta i podsjetnik da je kultura, u svojoj srži, jedina preostala brana protiv ništavila.

Ontologija

POČETKA

Početak se danas često prikazuje kao entuzijazam, kao mladenačka gesta, kao hrabar skok u nepoznato, no to je uglavnom fikcija kojom se uljepšava činjenica da je započinjanje, u stvarnosti, čin ozbiljnosti, a ozbiljnost je kategorija koja je u javnom prostoru gotovo potpuno izgubila legitimitet. Početak, u ovom vremenu, ne dolazi iz viška energije, nego iz viška svijesti; ne iz optimizma, nego iz nemogućnosti da se više ostane u pasivnom promatranju kako se jezik troši, kako se misao pojednostavljuje do razine slogana, kako se kultura pretvara u pozadinsku buku društva koje se boji tišine jer bi u tišini možda moralo misliti.

Ovaj časopis ne nastaje zato što nedostaje sadržaja. Sadržaja ima više nego ikad, i upravo je to problem. Nastaje zato što nedostaje forme koja bi tom sadržaju dala težinu, kontekst i odgovornost. Nedostaje prostora u kojem se tekst ne pojavljuje kao refleks, nego kao rezultat promišljenog odnosa prema onomu o čemu govori; mjesta u kojemu se piše sporije nego što se smatra dopuštenim, ali upravo zato preciznije nego što se danas tolerira. U vremenu koje brzinu zamjenjuje za relevantnost, a vidljivost za vrijednost, odlučiti se za časopis znači svjesno stati nasuprot dominantnoj logici proizvodnje mišljenja.

“Početak” kao tema, nije odabran da bi se obilježio “prvi broj”, niti da bi se proizvela zgodna simbolika; on je izabran jer početak danas predstavlja jednu od najzahtjevnijih filozofskih i egzistencijalnih pozicija. Početak znači preuzeti odgovornost bez garancije ishoda. Znači djelovati bez iluzije da će smisao biti potvrđen izvana, kroz priznanje, doseg ili konsenzus. Znači započeti svjestan činjenice da ništa više ne jamči vrijednost onoga što radimo osim unutarnje dosljednosti i kvalitete samog rada. U tom smislu, početak nije naivan čin, nego zreo; nije bijeg od stvarnosti, nego ulazak u nju bez zaštitnih mehanizama.

Živimo u vremenu koje se izvana predstavlja kao vrijeme neograničenih mogućnosti, a iznutra funkcionira kao vrijeme dubokog zamora – zamora od značenja koja su se istrošila, od riječi koje su izgubile težinu, od ideja koje su prebrzo pretvorene u stavove, a zatim u robu. To je vrijeme u kojem se može govoriti o svemu, ali se rijetko govori iznutra; vrijeme u kojem je cinizam postao prihvatljiviji od iskrenosti jer traži manje hrabrosti; vrijeme u kojem je nihilizam prestao biti filozofska pozicija i postao opće stanje duha – ne dramatično, ne buntovno, nego tiho, svakodnevno, gotovo pristojno. Ništa nije do kraja važno, ali sve traži pažnju. Sve je relativno, ali se rijetko što dovodi do kraja.

U takvom svijetu, započeti časopis o kulturi i umjetnosti nije gesta optimizma, nego gesta otpora. Otpora ideji da je sve već rečeno. Otpora uvjerenju da je ozbiljna misao pretenciozna. Otpora navici da se dubina zamjenjuje brzinom, a ljepota ironijom. Jer upravo je ljepota – ne dekorativna, ne ugodna, nego precizna i nemilosrdna – jedna od rijetkih stvari koje još uvijek mogu probiti oklop ravnodušnosti.

Ljepota ne kao bijeg od egzistencijalne praznine, nego kao njezino oblikovanje; kao dokaz da praznina ne mora biti kraj, nego polazište.

Kada se govori o kraju velikih autoriteta i svijetu bez vanjskih jamstava, često se to čini s melodramom ili s olakom ironijom. No ono što ostaje nakon tog kraja nije praznina, nego odgovornost. Ako više ne postoji nadređena instanca koja će unaprijed reći što je vrijedno, što je važno i što zaslužuje trajanje, tada svaki kulturni čin postaje i etički čin. Urediti, izabrati, objaviti, pisati – sve to postaje oblik zauzimanja stava, čak i onda kada se taj stav skriva iza navodne neutralnosti. A neutralnost, kako iskustvo pokazuje, najčešće nije odsustvo pozicije, nego odsustvo hrabrosti.

Egzistencijalna misao odavno nas je suočila s neugodnom istinom da čovjek ne živi u unaprijed pripremljenom smislu, nego u prostoru u kojem se smisao proizvodi djelovanjem; ne deklaracijama, ne identitetima, ne uvjerenjima, nego konkretnim odlukama koje imaju posljedice.

U tom kontekstu, početak znači prestati čekati da se pojavi “pravi trenutak”, jer pravi trenutak ne postoji izvan odluke da se djeluje. Sve drugo ostaje sofisticirana forma odgađanja, često maskirana u razboritost, ponekad u ironiju, vrlo često u cinizam koji se predstavlja kao znak inteligencije, iako je u svojoj srži tek umor od preuzimanja rizika.

Ovaj časopis nastaje upravo u toj napetosti: između svijesti o ograničenjima i odbijanja da se ona koriste kao izgovor. Nastaje iz uvjerenja da kultura i umjetnost nisu ukras stvarnosti, nego instrumenti njezina razumijevanja. Da tekst nije sredstvo samopromocije, nego prostor susreta s mišlju koja traži vrijeme, strpljenje i spremnost na nelagodu. Da kritika nije destrukcija, nego jedan od rijetkih preostalih oblika ozbiljne pažnje. Pisati i čitati danas, u tom smislu, znači pristati na sporost kao vrijednost, na složenost kao nužnost i na nepopularnost kao moguću posljedicu.

Početak je zato uvijek i rez. Rez s navikama koje su se pokazale praznima. Rez s idejom da se relevantnost može mjeriti algoritamskim kriterijima. Rez s potrebom da se svaka misao unaprijed objasni, obrani ili pojednostavi kako bi bila probavljiva. Početak znači dopustiti tekstu da bude zahtjevan, da ne traži sviđanje, da ne podilazi, da ne objašnjava vlastitu važnost unaprijed. Znači vjerovati da čitatelj nije potrošač, nego sugovornik – i da sugovornik ima pravo na težinu, a ne samo na ugodu. Cinici će reći da je takav projekt elitistički, anakron ili neisplativ, i vjerojatno će biti u pravu ako uspjeh mjerimo kriterijima koji dominiraju javnim prostorom.

No postoji i drugačiji kriterij, rjeđe korišten, ali dugoročno relevantniji: ostaje li iza nečega trag koji nadilazi trenutnu vidljivost, rečenica koja se pamti ne zato što je bila viralna, nego zato što je bila istinita, misao koja nastavlja djelovati i nakon što se stranica zatvori. U tom smislu, cinizam je lak izlaz; on oslobađa odgovornosti da se pokuša. Ozbiljnost, naprotiv, uvijek izlaže mogućnosti neuspjeha.

Ovaj prvi broj ne pretendira na konačnost niti na autoritet. On ne nudi zaključke, nego početak kao praksu: spremnost da se iznova ulazi u neizvjesnost bez potrebe da se ona odmah razriješi; prostor u kojem egzistencijalna težina nije potisnuta, nego oblikovana u rečenicu; mjesto u kojem se nihilizam ne negira, ali se ne prihvaća kao konačna istina. Jer postoji razlika između nihilizma kao kraja i nihilizma kao prijelaza – a upravo se u toj pukotini, između gubitka i mogućnosti, otvara prostor za odgovornu slobodu i tihu, ali postojanu nadu.

Ako ovaj časopis ima opravdanje, onda je ono jednostavno i zahtjevno u isto vrijeme: počinjemo jer još uvijek vjerujemo da riječi mogu nositi težinu svijeta, ako ih se ne koristi olako; jer još uvijek vjerujemo da se iz sumnje može roditi jasnoća; jer čak i u vremenu koje je duboko umorno od značenja postoji potreba za istinom koja nije glasna, ali je postojana.

Ako je sve već viđeno, zašto još uvijek postoji potreba da se govori ozbiljno?

Ako ništa nije trajno, zašto nam još uvijek treba rečenica koja traje?

Početak se događa upravo tu – u toj napetosti između svijeta koji odustaje i glasa koji to odbija učiniti.

Ovaj časopis obraća se onima koji su spremni pisati kao da riječi još uvijek imaju posljedice, bez jamstva da će biti prihvaćeni, shvaćeni ili nagrađeni, kao i onima koji su spremni čitati bez zahtjeva za brzim zaključkom, svjesni da ozbiljan tekst ne služi utjesi, nego razjašnjavanju, i da razjašnjavanje gotovo uvijek uključuje nelagodu. Ovdje se ne traži slaganje, nego sudjelovanje; ne traži se identifikacija, nego misaona prisutnost; ne traži se sigurnost, nego spremnost da se ostane u pitanju.

Ako početak nije trenutak entuzijazma, nego odluka da se ne odustane od mišljenja čak ni onda kada se čini da je sve već izgovoreno, ako početak nije gesta, nego praksa koja traži trajanje, tada pitanje s kojim ovaj tekst mora završiti nije pitanje o budućnosti časopisa, nego o nama samima:

jesmo li, u vremenu koje stalno traži da se krene dalje, još uvijek spremni ostati – i misliti?

Svaki početak IMA SVOJ JAZ(Z)

MIROSLAV
VANĚK

Wermirna luka

Svaki početak
je težak,
premda je lakše
kad si sam,
bez putnika
i bez problema.

Pustiš brod
da tone
bez kapetana.

I pramac
i krmu
napustiš.

Ali onda dođe
praznina –
duboka
i šuplja
kao pokidana vrećica
od jednog centa.

I obavije te tako
u siguran zagrljaj
kao najduže ruke
isprepletene ljubičastom
vunom.
Tvoja nemirna luka.

Pavla Višić

Potkrao se tiho, dok je mraz još vlažio travu, a jutarnja magla čekala prve zrake Sunca. Stigao je uz zvuk aparata za kavu i teške, mučne kapke koji su se prilagođavali novom jutru. Umorne ruke zagrlile su najdražu šalicu bijele boje koja nije bila ništa posebno, doli ritual svakog jutra koji je predviđao isti dan. Dane slažem po redu, svaki u posebnu ladicu u beskonačnom ormaru; iako primjećujem da taj ormar ima sve manje mjesta i dalje mu slažem dane popunjene identičnim i predvidljivim redoslijedom događaja. Dok mi vruća kava grije ruke, gledam kroz prozor u još uvijek gustu i umirujuću maglu i pitam se što bi značilo kada bi sadržaj koji pospremam u svoj ormar na kraju svakoga dana bio drugačiji. Prekinem se usred misli shvativši da sam smiješna jer sanjarim o dječjim željama i nemogućim idejama dok me čekaju moje uredno posložene obaveze koje sam skrojila za svaki dan.

No on je sada stigao tiho se u ovo rano jutro ušuljao u moje misli uz zvuk aparata za kavu, on me sada poziva sve glasnije. Moji dani odjednom poprimaju novi oblik, pružaju osjećaj snažan poput zagrljaja voljene osobe. U njima je bijela šalica još ljepša, a kapci su manje teški. Jer okovi koje sam zapisala za svoje dane sada više nisu tako snažni, dječji snovi ne čine se tako suludi. I tako shvatim, da se ne događa glasno i uz fanfare, da ne dolazi na velika vrata niti ga itko primijeti. Sasvim slučajno potkrao se u moje misli, nježno poput iskrenog prijatelja koji zna da je stigao u najvažnijem trenutku. Sada, kada ga vidim i kada znam da je ovdje, moj ormar postaje šaren i veći. Jer toliko je mogućnosti pristiglo upravo u ovo jutro u kojemu se naizgled nije dogodilo baš ništa značajno, ali ipak neizmjerljivo važno. Sada se javljaju i sramežljive zrake sunca kroz moj usnuli prozor, a uz njih u mojoj glavi i sve jasniji zvuk promjene.

Zvuk mog novog početka.

LUCIJA RADIĆ

Sjena

Stajala je na pločniku ispred putničke agencije. Top destinacije, vikend putovanja, jednodnevni šoping izleti. Sivilo kasne jeseni postupno se pretvaralo u mrak, a iz niskih oblaka počela je sipiti kiša. Užurbani prolaznici nervozno su je zaobilazili sudarajući se pritom svojim netom otvorenim kišobranima. Tek kad su se u agenciji upalila sva svjetla shvatila je da tako stoji već skoro pola sata. Nije čitala ponude, zagledala se u svoj odraz u izlogu.

Kao i svake srijede nakon radnog vremena s grupom kolegica i kolega s posla zaputila se u jedan od bistroa u centru grada. Zalazili su u novootvorene restorane, isprobavali i komentirali jela dok bi netko od njih na glas čitao recenzije popularnih gastro blogera. Ponekad bi otišli samo u bar, obično onih dana kad je na poslu bila velika gužva. Usput bi pojeli nešto s nogu, bez obzira na količinu stresa kojeg se trebalo riješiti kokteli ipak nisu dobro sjedali na prazan želudac. Ranije toga dana sjedili su u japanskom restoranu koji je nedavno promijenio vlasnika. Promijenila se očito i ekipa u kuhinji što je bila tema koja ih je okupirala većinu vremena. Kad je jedan od kolega krenuo zapaliti cigaretu, dohvatila je kaput i torbu i promrmljala neku netom smišljenu ispriku za raniji odlazak doma. Nekoliko njih uputilo joj je iznenađene poglede popraćene komentarima “zar već?” i “još je rano!”, no nije se stigla ni zapetljati u izgovaranje a oni su već nastavili svoju diskusiju o kvaliteti namirnica u tempuri koju su upravo pojeli.

Dok je stajala na pločniku zagledana u svoj odraz u staklu, pitala se koliko će još srijeda provesti u društvu osoba s kojima, osim radnog mjesta, ne dijeli ništa zajedničko. Nisu to bili loši ljudi, kao kolektiv na poslu funkcionirali su gotovo savršeno, no izvan okvira struke teško je s njima nalazila zajedničke interese. Svejedno se trudila uklopiti pa je zato i prihvaćala pozive na takozvana opuštена druženja srijedom izvan ureda. Sjedila bi s njima, ljudima približnih godišta, jednako obrazovanih, s jednako uspješnim karijerama i osiguranom egzistencijom kao i ona, i osjećala se potpuno otuđeno.

Baš kao večeras, rijetko je pričala o sebi. Uglavnom je kimala glavom i slušala njihove priče koje su se međusobno nadopunjavale. Njezine priče rijetko su se uklapale u njihov obrazac. I nije znala smeta li joj više to što se pretvara, ili činjenica da oni to uopće ne primjećuju.

Sve je odradila kako treba, fakultet završen u roku, semestar na razmjeni na jednom od europskih sveučilišta, usavršavanje stranih jezika, stažiranje u prestižnom uredu. Uzela je i slobodnu godinu, volontirala u ljetnom kampu za nezbrinutu djecu, posjetila rodbinu u inozemstvu, prijateljicu na studiju u Londonu. Nosila je cijeli svijet na dlanu dok su se njih dvije pijane spoticale jedna o drugu teturajući ulicama Istočnog Londona, ispijale craft piva i pumpkin spice latte, obilazile buvljake na Brick Laneu, kupovale preskupo cvijeće na Columbia Roadu. Smijale su se glasno i iskreno, sebi, lokalnim djevojkama u sandalama i zimskim kaputima, nepouzdanjoj vremenskoj prognozi, životu. Bile su svjesne svoje privilegiranosti i baš zato su htjele sve, i savršen LinkedIn profil i najluđe Instagram priče.

Kiša je sve jače padala i kosa joj se slijepila s licem. Poželjela je da na sebi ima omiljenu parku s kapuljačom i visoke gumene čizme. Poželjela je da su joj ruke slobodne i da u njima ne drži veliku torbu pretrpanu papirima, laptopom, metalnom termosicom i tenisicama za trčanje. Poželjela je ući u agenciju uplatiti nasumično odabrano putovanje. Poželjela je filmski kliše, kartu u jednom smjeru, pobjeći s cirkusom, ostaviti sve iza sebe. Mobitel joj je neprekidno vibrirao u džepu, znala je da stižu selfiji iz restorana i nebitne poruke u grupnom chatu. Stajala je na kiši ispred putničke agencije u svojem vunenom kaputu i novim cipelama na petu. Poželjela je biti ona. Osoba koja ju je gledala iz izloga bila je njezina sjena.

***

- Svijet se raspada a ona bi sve ispočetka!
- Svijet se uvijek raspadao, ne dramatiziraj. Njezin život, odrasla je žena.
- Odrasla žena koja je sebična i nezahvalna!
- To vam se zove zapadnjačka krivnja. Čitala sam u nekoj knjizi. Kao skužiš koliko je korporativni život lažan i koliko je tvoj uspjeh izgrađen na tuđoj patnji zapravo i nisi više sposoban uživati u njemu. Tak' nešto.
- Reklo bi se iz priloženog da je jedina knjiga koju je ona pročitala Jedi, moli, voli.
- Onda nek' upiše tečaj keramike, nek' nabavi psa iz azila, nek' ide volontirati s izbjeglicama!
- E da, upravo to piše isto, kao ideš se baviti humanitarnim radom da spereš tu krivnju sa sebe, ili kao kupuješ Fair Trade stvari pa ti je lakše, i takve spike. Al' ne pomaže jer i dalje si prazan i nezadovoljan.
- Zar je tako teško shvatiti da možda želi nešto više od života?
- Više od života? Svi smo htjeli više od života ali si nismo mogli priuštiti da uopće razmišljamo o tome!
- Vi ste nas razmazili.
- Oho, sad smo mi krivi i što smo vam sve priuštili? Sve, ali baš sve! Ja sam na vašem mjestu o nekim stvarima mogla samo sanjati!
- Pa zar nije smisao napretka da nove generacije žive bolje?
- Ali ne žive svi bolje, u tome je stvar. Otvori si Instagram feed.
- Nemam Instagram, upravo sam ga zato i ugasila. Malo genocida, malo afirmacijskih poruka, malo reklama za modne brendove koji financiraju naoružavanje.

- Nikad je nije zanimala politika pa ne znam kakve bi sad to trebalo imati veze s njezinim novim životnim "odlukama".

- Ne treba te "zanimati" politika da bi bio svjestan svoje okoline i svijeta koji se raspada, kako si i sama rekla.

- Joj, naporne ste sad već. Ja je podržavam, što god odlučila. Neki se cijeli život traže i nema ništa loše u tome.

- Da, naravno, tatina curica. Mama je uvijek bila babaroga samo zato što je realna.

- Ma mislim, sve OK, ali odbaciti sve što si do sad postigla zato što ti se više ne da družiti s kolegama a posla, malo mi je to ipak too much.

- Bila sam jednom s njima na cugi i fakat su prazni, sori. Ali da, to ti je isto taj paradoks jer si ti u takvom privilegiranom položaju da možeš odjebati karijeru i otići na Bali gdje lokalno stanovništvo jedva sklapa kraj s krajem.

- Hej, kako se to izražavaš mlada damo?!

- Nisam više dijete, smirite se, Jesus.

Sjedila je u fotelji u kutu sobe, tek malo udaljena od stola za kojim je njezina obitelj raspravljala. Sestra je pripremila japansku večeru, potrudila se oko sushija i okonomiyakija. I tempura joj je ispala bolje od one u restoranu neki dan. Bilo je previše svega, osobito sakea. Ustala je i bosa otišla do hodnika, nataknila tenisice na noge i prebacila parku preko ramena. Ulazna vrata tiho su škljocnula za njom, glasovi iz stana neznatno su se prigušili. Ulica je bila mokra iako nije više padalo; kapi kiše sjajile su se na ogoljelim granama pod uličnom rasvjetom. Duboko je udahnila, vlažan zrak ispunio joj je pluća. Prije nego je pozvala taksi otvorila je kalendar na mobitelu - Nova godina padala je u srijedu.

Dunja Lacković

Kraj za početak

Plutam. Sanjam te. Ne vidim te, ali slutim. Ne tražim, ali pronalazim. Izbjegavam dok te susrećem tamo gdje te nema. Raspukla iznutra, pokrpana neminovnošću koja slijedi, zibam sama sebe. Pažljivo njišem šavove izlječenjem. Snivam buđenje. Tebe. Bez tijela. Samo ime u beskrajnu astrala. Od prostranstva stvaram vitraj sretnih boja. Gotovo nezamućen prošlošću, opčinjava me onim što će postati. Znam se. Izronit ću. Nanovo sklopljena, nova. Iznikla iz korijena ljubavi, spremna predati se bez ostatka.

SANJA KIRCH-LETO

Zagrljaji sunca su češći
 bliži i duži
 a pruženim zrakama
 jače obgrljuje zemlju
 dajući joj snagu
 da nakon spavanja
 ponovno progleda
 i udahne novi život
 Trava je zelenija
 krošnje su punije
 i šarenije
 svaki pupoljak
 u sebi nosi nadu
 da postane bijeli
 ili ružičasti cvijet
 i ako im se približiš
 vidjet ćeš
 da u sebi sadrže i
 tajnu tvojih snova

I ti si jednom bila pupoljak
 ove sebe
 Pronađi opet u sebi
 tu snagu novih početaka i
 života koji se budi
 Mirovanje je gotovo
 Prodiši
 Progledaj
 Ustani
 Kreni
 Procvjetaj
 Jer proljeće je
 sunce će ti grijati
 i čuvati leđa

MIRANDA GAVRIĆ JULARIĆ

JESAM LI OD KRAJA ILI SAM OD POČETAKA
SATKANA SVA?

KAD BI SE MOGLO OTPUTOVATI NA
POČETAK?

PONOVNODASE RODIM?
POČETAK MOJ, TO BI BIONOVI?

OD POČETAKA SAM SVA, OD POČETAKA
KOJI NISU MOJI?

PA I HDOČEKUJEM PA IM SE VESELIM, IAKO
NISU MOJI?

PA I HGRLIM PAME GRLE, KA O DA SU MOJI?

AH, DA BAREM JESU MOJI,
DA MOJI JESU ONI!

DANISAM OD KRAJA SVA, GDJE BI
POČETAK BI MOJ?

PONOVNODASE RODIM?
POČETAK MOJ, TO BI BIONOVI?

Božena
Jadrijević
Krznačić

K a k t e k o o p o č e t a k

Početak rečenice.

Početak dana.

Početak života.

Zablistaš na nekoliko minuta.

Onda padneš.

I opet.

Krećeš.

Ispočetka.

Od nule.

Samo što u ovim godinama ne krećem od čiste nule.

Krećem od malo zrelije nule.

One koja već zna sve korake – korake koje sam preskakao dok sam mislio da idem

prema naprijed, a zapravo sam klizio prema dolje.

Ne shvatiš to odmah.

Shvatiš tek kad se srušiš.

Kad te dno povuče unatrag, bez najave i bez milosti.

Tisuću koraka unazad.

Putem donosim loše odluke.

Za svaku imam objašnjenje.

Opravdanje koje zvuči razumno.

Izgovor koji zlata vrijedi.

A negdje usput izgubim pojam o mjeri, o ravnoteži.

O sebi.

S dna se ne vidi mnogo.
Samo gore.
Jer nemaš gdje drugdje gledati.

I tada, prvi put nakon dugo vremena, donesem jednu drugačiju odluku.

Ne najlakšu.

Ne najbržu.

Nego jedinu koja ima smisla.

Ne preskakati ništa.

Ići gore korak po korak.

Znam da će biti teško.

Ali ovaj put imam nešto što prije nisam imao – iskustvo.

I svijest o vlastitim slabostima.

Znam tko sam bio.

I tko želim biti.

Prepoznajem glas koji me želi vratiti.

Unutarnji kritičar je uporan.

Glasan.

Podsjeća me na svaki prethodni neuspjeh.

Podsjeća me da se ionako sve vraća na početak.

Ne slušam ga. Imao je svoju priliku. Podbacio je.

Krećem.

Učim hodati na već bolnim stopalima.

U istrošenim cipelama.

Bez prečaca. Bez pomoćnih kotača.

Padnem.

Ustanem.

Obrišem prašinu. Idem dalje.

Učim slušati intuiciju.

Učim smijati se bez posebnog razloga.

Polako upoznajem ovog novog sebe.

Otkrivam zahvalnost.

Otkrivam radost.

Jer dobio sam nešto rijetko – početak u trenutku kad sam bio

siguran da je kraj.

Mnogo je toga na kocki. Ali ne odustaješ.

Ne ovaj put.

Ovo je moja nula.

Ne ona koja briše sve, nego ona s koje konačno krećem kako treba.

Početak rečenice.

Početak dana.

Početak života.

Novi dan

Zaspala sam noćas
sa uključenim televizorom.
Zaspala sa svim bojama
i glasovima iz njega.
Snovi behu živahni,
plesаше uz žamor iz vesele kutije.
Novi dan se provlačio
kroz male rupice
na prozorskim roletnama.
“Dobro jutro”
reče voditelj jutarnjeg programa.
Ustajte na noge lepotice,
usnule i još uvek neme.
Još jedan dan čeka da počne.
Novi krug je pred nama,
i sa njim beskonačan spektar boja
i dobrih prilika iza ćoška.
Taj piskavi glas,
iritirao je moje energetske polje.
U polumraku potražih rukom daljinski,
pa kliknuh kažiprstom off dugme.
Još malo ću dremnuti u tišini,
nisam spremna za još jedan početak.
U redu je da sa zakašnjenjem
spustim topla stopala
na hladan sobni pod.
Neće svet nigde bez mene.

ALEKSANDRA ANĐELOVSKI

G E O M E T R I J A

početak

Početak je tek drugi korak. Mogućnost kretanja ispočetka je prvi. Ta se mogućnost nikada ne može istrošiti. Može se istrošiti naša snaga za neki početak, ali njegova mogućnost uvijek je tu. Stoji kao majka kojoj se uvijek možeš vratiti, kao ušteđevina koja te tiho podsjeća da nema krize, kao opravdanje za još jedan neuredan dan života, kao obećanje da je ovo danas tek jedan period koji možda malo duže traje.

Početak, kao i signal, može biti slab ili snažan. Slab početak izgleda kao kratki polupravac. Ima početnu točku i brzo završava.

Snažan početak izgleda kao pravac koji se sastoji od beskonačnog broja točaka, koji se stapa s prostorom oko sebe i tako prirodno nađe svoje mjesto u njemu. Direktan, pravocrtan, elegantan. I posve logičan.

Slab početak možemo zaboraviti. On nam nije bitan.

Snažan početak učitelj je koji nam prenosi svoje mudrosti i zavodi nas na vlastite početke.

Oni nerazvijeni duhom u tome će vidjeti manjak snage za vlastite početke, osjetit će zavist i ljubomoru. Oni malo razvijeniji doživjet će inspiraciju i prepoznavanje svoje snage.

Jer tvoj početak može biti i moj početak. Prostora ima neograničeno, kao i mogućnosti za kretanje ispočetka. Naši pravci se mogu, a i ne moraju sjeći. Svi imamo prostora koliko nam srce zaželi. Samo je bitno upiknuti u točku početka. Točku koja nema veličinu, nego samo prostor koji zauzima. Prostor koji postaje raj.

Na sreću, imamo neograničen broj pokušaja da ga učinimo rajem. A svaki od tih pokušaja bit će ili neće biti jedan početak.

„Poput zore koja pročisti mirise i osjete prethodnog dana i omogući svijetu krenuti ispočetka, ponovno krenuti ispočetka, još jednom krenuti ispočetka, ispočetka, to je raj: mogućnost kretanja ispočetka.“ (Želimir Periš, Gracija od čempresa)

SUZANA SUMAN

u oblacima glava

OSJEĆAM SE KAO DA ŽIVIM TUĐI SAN
PADA KIŠA, BLIŽI SE ZIMA
A JA IMAM TOPLI KREVET U KOJEM BIVAM
KAO U OBLACIMA DA SE SKRIVAM
MOM SRCU JE MILO, MOJOJ DUŠI TOPLO, A OČI MI SE SMIJU
ZAKLOPIM IH TIHO I ONDA LETIM GDJE ČOVJEK NIJE BIO
DOK SPAVAM I SANJAM, VJETAR ME NJEŽNO GOLICA
A BOJE MI VIČU SA STROPA: ZATVORI PROZOR, KIŠA PADA!
PA NE ŽELIŠ VALJDA DA TVOJ SVIJET NE BUDE VIDLJIV SVIMA
NAMA?
ZATVORI GA, ZATVORI! ONDA NAS NEĆE KIŠA OBRISATI
PA TVOJ SVIJET NEĆE BITI SAMO U GLAVI
OD TAMO GDJE POTJEČU SNOVI

ARIELLA ROSSARIUM

Dragi A.,

žele zabetonirati tvoje utvrde od hrasta, ruja i mulja. Jesmo li na pragu zvjeradi? Još sam ranije znao da ćemo zaplakati zbog posječene breskve, zbog zime koju smo izgubili, izdali poput Jude. Oprosti nam jer ne znamo što činimo. Oprosti mi jer hodam asfaltom kao maminom toplom kralježnicom i guram nas u nepovrat. Čisto da znaš, kako je bilo na početku nije sada i neće biti vazda i u vijeke vjekova. Sada smo se sveli na rast i svako venuće nas erodira; više si nismo kolci. Više i ne pitamo zemlju je li spremna roditi carskim rezom. Ona, kao naša majka, služi, ispire, natapa, vidari, drži sve kutove naše blatne kuće da možemo prejeseniti. Ona, kao moja majka, dobit će artritis od svih kućica koje je podigla na noge. Dragi A., oprosti nam jer ne znamo što činimo. Oprosti mi što te diram ovim rukama od cementa još neispranim. Oprosti mi što ću oskrnuti vodu tvoga djetinjstva sapirući krivnju s prstiju, odraslih.

MATEJ GABUD

DERMATOGLIFI

od cementa

R³⁸
A
Z
G
O
V
O
R

IVANA ŠOJAT

Kada ste prvi put osjetili potrebu da pišete i sjećate li se svog prvog teksta?

Počela sam zapravo pisati čim sam naučila čitati i pisati. Već u drugom razredu osnovne škole pokušavala sam nacrtati i napisati strip, pisala sam i pjesmice za školske novine.

Što vas je u djetinjstvu ili mladosti najviše poticalo na čitanje i pisanje?

Znatiželja! Oduvijek sam bila jako znatiželjna i htjela sve doznati. Jedini način da nešto naučim bilo je čitanje knjiga. Ta, u mojoj „prapovijesti“ nije bilo interneta. Jedini izvor znanja bile su knjige i novine. Zato su me roditelji veoma rano upisali u Gradsku knjižnicu. Obožavala sam čitati. Oduvijek sam pristup knjigama i znanju smatrala privilegijom. Ali oduvijek sam voljela promatrati, motriti svijet, primjećivati njegove najsitnije detalje. Takva sam i danas.

Koje su knjige ili autori najviše utjecali na vaš rani stil i zašto? Koje biste izdvojili danas?

Nisam nikad pokušavala oponašati nekog pisca. Oduvijek sam imala vlastiti stil, glas. Fascinirali su me mnogi pisci dok sam još stasavala i sazrijevala. Voljela sam Jesenjina, Krležu, Hessea, Matoša, Poea, Christie, sve moguće žanrove, teme, nikad nisam birala. Bilo je važno čitati. Krleža mi je uvijek bio primjer osobe kakva bih voljela postati, čovjek ogromna znanja, erudicije, retoričke rječitosti.

Jeste li od početka znali da želite biti književnica ili je to došlo postupno?

Ne, nije mi nikad palo na pamet postati književnicom. Htjela sam biti liječnica, slikarica, psihijatrica. Zapravo se više ne mogu ni sjetiti što sam sve htjela biti. Znam samo da na tom popisu nije bilo književnosti.

Kako je izgledao vaš “prvi ozbiljan” pokušaj pisanja – što ste tada naučili o sebi kao autorici?

Najozbiljnije (tad sam to smatrala ozbiljnim) sam započinjala nekoliko puta, još u srednjoj školi. Tad sam naučila da sam odveć nestrpljiva za pisanje ičeg dužeg od nekoliko stranica. Stvarno ozbiljnom pisanju posvetila sam se tek u tridesetoj. Plod tog rada bio je moj prvi roman “Šamšiel”.

Gdje i kada ste najlakše pisali na početku (kod kuće, u kafiću, noću, u tišini...)?

Pišem gdje god me uhvati inspiracija. Bez obzira na doba dana. Iako, posljednjih mi je godina najlakše pisati ujutro, dok me još ne zaskoče prozaične obaveze.

Koji je bio najveći izazov u vašim književnim počecima: disciplina, sumnja u sebe, vrijeme, podrška okoline?

Najveći neprijatelj bile su životne okolnosti. Teško je pisati kad se moraš boriti za opstanak, kao samohrana majka o kojoj ovise drugi, mladi životi. Tad je pisanje bilo na posljednjem mjestu, dolazilo je kad bih obavila sve drugo – posao na poslu, prevođenje za krpanje proračunskih rupa, kućanske poslove....

Kako su vaša obitelj i prijatelji reagirali na to što pišete?

Bili su u nevjerici.

Sjećate li se vašeg prvog objavljenog djela i kako ste se tada osjećali?

Sjećam se prvog objavljivanja poezije u splitskim “Mogućnostima”, negdje 1999. g. Bila sam presretna. Nisam imala pojma da to nitko ne čita. I dobro je da nisam imala pojma.

Kako ste se nosili s odbijanjima ili kritikama u ranoj fazi? A kako sada?

Na početku sam imala sreće. Kritike su bile dobre, izvrsne čak.

Kako je izgledao proces nastajanja prve knjige: koliko je trajao i što vas je držalo da ne odustanete?

Ono što me uvijek tjera pisati jest glas koji mi govori da je to priča za koju bi ljudi trebali doznati... Ne sjećam se više koliko je trajalo pisanje “Šamšiel”. Znam samo da sam taj roman dugovala dragim ljudima koje sam izgubila u ratu.

Kako „preživljavate” one teške faze stvaralačke suše i što tada radite da se inspiracija vrati?

Nemam problema s inspiracijom. Ne pravim paniku ako mi se ne javlja i po nekoliko tjedana. To je normalno. Ne mogu neprestano “rađati” nove tekstove. Postoje faze akumulacije tema i osjećaja.

Imate li neki svoj „sveti” ritual, poput Murakamija, koji vam pomaže da ukrotite prazan papir ili pak sumnju u ono što pišete?

Nažalost, kod mene nema mistike. S obzirom da je moj život neprestana borba, nemam vremena sjediti za računalom i ne činiti ništa. Za računalo sjedam kad mi u glavu prodru gotove rečenice. Takva je, nažalost sudbina nas žena-književnica. Mi nemamo gotovo nimalo “praznog hoda”. Valjda nemamo prava na to. Ha-ha!

Je li veći izazov udahnuti život zaboravljenom liku iz povijesti ili stvoriti lik koji je plod čiste mašte?

Mislim da je i jedno i drugo podjednako izazovno, jer nužno je stvoriti živi lik od krvi i mesa, istinsko ljudsko biće, a ne nešto papirnato, bez duše.

Koliko se često vaše priče zapravo „zakuhaju” u snovima i koliko u pisanju dopuštate intuiciji da vodi vaš glas?

Snovi u mome pisanju igraju ogromnu ulogu.

Što je bila vaša glavna motivacija za pokretanje Panonskog festivala knjiga u Osijeku – želja autorice ili čitateljice?

Tu je prvenstveno želja da osječka publika dobije priliku susresti najvažnija književna imena iz cijele Hrvatske, ali i Bosne i Hercegovine, Srbije, Mađarske, pa i šire. Želja da odemo i dalje, da pokrenemo rasprave o važnim, gorućim temama koje nadahnjuju ili muče ljude, da Osijek učinimo kulturno relevantnim, važnim središtem, prostorom koji će privlačiti misleće ljude.

Što bi ona mala Ivana, koja je tek počela šarati svoje prve retke, danas rekla ovoj odrasloj i uspješnoj Ivani – i obrnuto?

Mogu se samo nadati da bi mala Ivana bila ponosna.

Koji vas žanr danas privatno najviše „resetira” i što ste zadnje pročitali ili pogledali u kazalištu, a da vas je posve oduševilo?

Zbog prirode mojih poslova, prevođenja, pisanja, rada u kazalištu, ono što me najviše resetira je tišina. I mir, spokoj. Dobra glazba. Jučer sam recimo slušala Hendla, poslije malo Vivaldija. Nažalost, najčešće čitam ono što prevodim. No knjiga koja mi se u posljednje vrijeme doista svidjela bio je “Kafić Dan” Dorte Jagić.

Što se trenutno „krčka” na vašem radnom stolu i kojim se novim planovima najviše radujete?

Polako sakupljam materijale za sljedeći roman. Radni naslov je “Majka”. Neka tema ostane tajnom. Reći ću samo da ću njime rušiti uvriježene teze o majci kao osobi koja svoju djecu voli najviše na svijetu.

Kada bi svaki novi „početak” morao stati u samo nekoliko riječi podrške, što biste poručili onima koji tek počinju pisati?

Onima koji tek počinju poručila bih neka budu ono što jesu, neka nikoga ne oponašaju, ne priklanjaju se pomodarstvima i ne nameću si teme koje u njima ne proizvode nikakav ushit. Pisanje mora biti ljubav, morao proizlaziti iz samoga bića osobe koja piše. Treba biti ustrajan. I još nešto: kad dovršite neki tekst, odložite ga u ladicu i ne čitajte barem mjesec-dva. Tek ga onda ponovno pročitajte, pa ćete sami shvatiti koliko je to doista to.

POČETAK

Početak je prvo zarinuće noža u lijevi kraj kruha,
 dodir plamena i vrha cigarete,
 špica filma koju svi žele preskočiti,
 vodenjak koji se puni
 u džepovima još uvijek neiskrojenih kaputa.

Mirisa po nikad otvorenoj knjizi,
 s promuklim novootkrivenim glasom
 i vidom zamućenim cilindrom naivnosti
 prišulja se,
 preda
 prasne
 kao krijesnica s umom kamikaze.

Početak je kamen temeljac, prorok, prognostičar.

U nepisanom receptu stoji:
 početak se pamti,
 o njemu ovisi kakvog će okusa biti zlatna sredina
 i gorčina kraja.

Beatricea Kurbel

STVAR -NOST

NIKA TRENC-SATO

Podrazumijeva li stvar-nost samo ono što je viđeno, čuto,
opipano?

Za mene misli postoje kao i drvo.

Tamo gdje idem, one me slijede,
tamo gdje stanem, one se smjeste i čekaju.

Misao može opstati bez rečenice,
a obrnuto?

Stoga, koje je više stvar-nost?

Govor omotava i proziva ono što već postoji.

Istina je osjećaj, a tek onda rečenica.

Glas je samo nit da se dotakne ono što biva u samoći
– da se miješa i razmjenjuje ono što se želi povezati.

Materijalizam vrednuje egzistenciju u percipiranome.
Što više imam i što je više svjedoka,
to je veća šansa da postojim.

Koliko je svjedoka potrebno da postojiš?

Biće je tamo i gdje se ne vidi.

Tijelo je materijalna ovojnica

- punjena mesom i krvava,
koja pulsira i koja posvaja ono što živi.

Stvar-anje je preobrazba stvar-nosti

Koja već odavno postoji

U nešto što se vidi, čuje i pipa.

KRIK

novog

IVANA GLOŽIĆ METER

početka

Rano sunce probada posljednje ostatke sna,
Svemir u kontrakcijama mrví sve što um zna.

Budućnost se bez milosti gnijezdi u prsima,
Vjetar šiba sjećanja skrivena u prstima.

Oči plove nebom bez pitanja,
Novi život pulsira u srcu svitanja.

Nema romantike i nema ideala,
Samo početak koji boli više od kraja.

I noći bez sna.
I bolna dna.

Sve u rijekama odlazi niz obraze moje.
Nema bijega, počelo je.

Krik raspori nebo u bljesku,
Nova se priča počne pisati u pijesku.

Najednom lete ptice, najednom miriše cvijeće.
Najednom sunce postaje sve veće.

Sve što je bilo i sve što će biti
Sada će s istog izvora piti.

I dok krik još odjekuje u glavi,
Bose noge počinju koračati po travi.

Kako smo unutra, ljubavi, gorjeli

Probudila sam se gledajući u svoj zid boje 390B Love 40. Promatrala sam te blage prodore svjetlosti koji su se, s oprezom kakav imaju samo stidljive istine, provlačili kroz poluspuštene rolete i padali po mojoj sobi kao da nešto ispituju, kao da traže dokaz da sam zaista budna.

A mene je promatrao pas s tihom, ali nepokolebljivom optužbom: zakasnila sam. Sedam i jedna minuta. Jedna minuta dovoljna da se poremeti red svijeta koji on poznaje.

I dok sam ga gledala, u te divne zlatne kuglice koje su mu ispunjavale očne šupljine, osjetila sam nešto što me istovremeno smirivalo i uznemiravalo - ljubav. Onu jednostavnu, koja dopušta da ostane nijema.

Pitala sam se kada je počela ta ljubav.

Je li to bio trenutak kada sam ga prvi put vidjela ili sam tada bila samo preplavljena onim sirovim, gotovo djetinjim uzbuđenjem dolaska novog bića u moj život? Je li se to možda dogodilo kasnije, u šumi, pod zalazećim suncem, kad je sve izgledalo tako lako, gotovo bez odgovornosti, kao da smo oboje bili oslobođeni sudbine? Ili onda kad smo, bez riječi, shvatili da se nećemo ostaviti i da ta odluka nije bila izbor, nego nužnost koja nam je bila nametnuta iznutra?

Tada su me obuzele misli. Je li ljubav uvijek ovdje, u nama? Ako nije, kako i kada dolazi? Je li nam suđena ili je slučajno skupljamo putem, kao sitne, gotovo nevidljive dokaze vlastitog postojanja? Možda je ona samo prolaznik koji navrati, ugrije se kraj naše unutarnje vatre, omota se našim iluzijama kao dekom, popije šalicu toplog čaja i ode bez pozdrava, ostavljajući nas da nagađamo je li uopće bila stvarna. Ako je tako, kako se usudi doći tako tiho, gotovo neprimjetno, i zauzeti mjesto koje joj nikada nismo svjesno dali?

Možda je, zbilja, uvijek bila ovdje. Suđena. Samo je nismo primijetili. Kao knjigu na polici koju godinama ne primjećujemo, a onda je jednog dana ugledamo i zakunemo se da je nikada prije nije bilo. A ipak je bila tu, sve vrijeme, strpljiva i nijema.

I tako tek tada osjetim da je zbilja netko, ona, tu. I ako se zadrži dovoljno dugo, počnem se pitati: je li oduvijek bila tu, skrivena u nekom kutu mog unutarnjeg prostora? Kao da moja nutrina nije ništa drugo nego kuća - simbolična, neuhvatljiva - u kojoj postoje i gosti i stanari, ali ja ne razlikujem jedne od drugih.

I kako odlazi, ako uopće odlazi? Jesmo li je istjerali vlastitim nemirom, vlastitom nesposobnošću da je zadržimo ili je ona sama odlučila da više nema što tražiti u prostoru koji je nekada bio njezin? Je li nestalo čaja? Ili jednostavno trebamo stvarati prostor da bi neke nove ljubavi imale gdje doći?

Ima li ljubav početak i kraj? Ili su to samo riječi kojima pokušavamo obuzdati nešto što odbija biti imenovano? Je li kraj zaista kraj ili samo granica naše percepcije, mjesto gdje naše razumijevanje prestaje, a nešto drugo započinje - nešto što ne znamo definirati?

Prošli tjedan sjedila sam na brodu i gledala u zvijezde. Bez kraja. Bez početka i kraja. Možda i postoje, ti počeci i krajevi, samo ih nisam sposobna pronaći. I možda je tako sa svime što je važno: postoji, ali ne za nas, ne na način na koji bismo to htjeli.

Ne volim definicije. One su poput hladnih, nepomičnih konstrukcija - točne, čiste, ali beživotne. Možda postoje samo zato da nas odvrate od onoga što zaista osjećamo.

Volim zamišljati. U tome nalazim nešto iskrenije nego u svim činjenicama svijeta.

Volim osjetiti, čuti, vidjeti ono što me pokreće, ono što me tjera da zatvorim oči, prepustim se mislima i započnem razgovor sa samom sobom - o počecima i krajevima, o nedovršenome, proturječnome, neuhvatljivome, o onome što možda postoji i ne postoji, ali je ipak jedino što mi se čini stvarnim.

Jer jedino što sa sigurnošću znam jest da će, u nekom trenutku koji ne mogu predvidjeti, sve stati - barem za mene. I prije tog trenutka, sve što ću zaista imati, sve što će imati težinu i smisao, bit će ono što sam osjećala i o čemu sam promišljala.

...i gledam te njegove oči. Njegove zlatne oči.

“Ispreplićimo misli očima jer jedino one nikada neće ostariti i jedino one nikada se neće promijeniti.

I lebdimo hodajući poviše tla u sinkroniziranoj dimenziji frekvencija povezanih zrakom koji nikada nećemo udahnuti.

I razlijmo se preko horizonta bez kraja i neka nose nas valovi svjetlosti.

I tu mi više nikada nijesmo tijela.”

LORENA ŠTIMAC

Buđenje

Gledaju me jedna vrata,
Dišu tiho dok čvrsto spavam,
Svjedoče mom raspadu
Jer samo u snu strahom vladam.

Moram postati netko drugi,
Skidam kožu u tišini,
Ako otvorim vrata,
Hoću li se izgubiti u divljini?

Što ako uđem u sobu bez prozora?
Što ako se zaključaju vrata?
Što ako ovdje budem jedina?
Među golim stvarima u pustoši mraka.

iz sna

Na kvaki mi se znoji ruka,
Griješit ću pred zubima budnima,
Sjene trepću gdje ne vidim,
Očima gladnima, žudnima.

Ne mogu zaspati,
Ispod pokrivača snovi sada nestaju,
Gledam u vrata koja stalno mene čekaju.

ROBERTA ANIĆ

Barem da nešto napišem,
barem nešto

...

Barem ništa
i da se tog ništa onda sjećam.

Da to ništa ostavi svoj trag,
trag na papiru,
trag na meni.

Jer svaka priča počinje od ništa,
početak je prazan,
a potez olovke snažan.

Prvo slovo
ponosno stoji
i čeka potez onoga
koji se boji.

Kukavica
što iza slova se skriva,
bježi i sniva
u knjizi punoj rima.

Kukavica
što nema ništa,
a ipak
to ništa je njegovo.

MATEJ EŠEGOVIĆ

TRAG

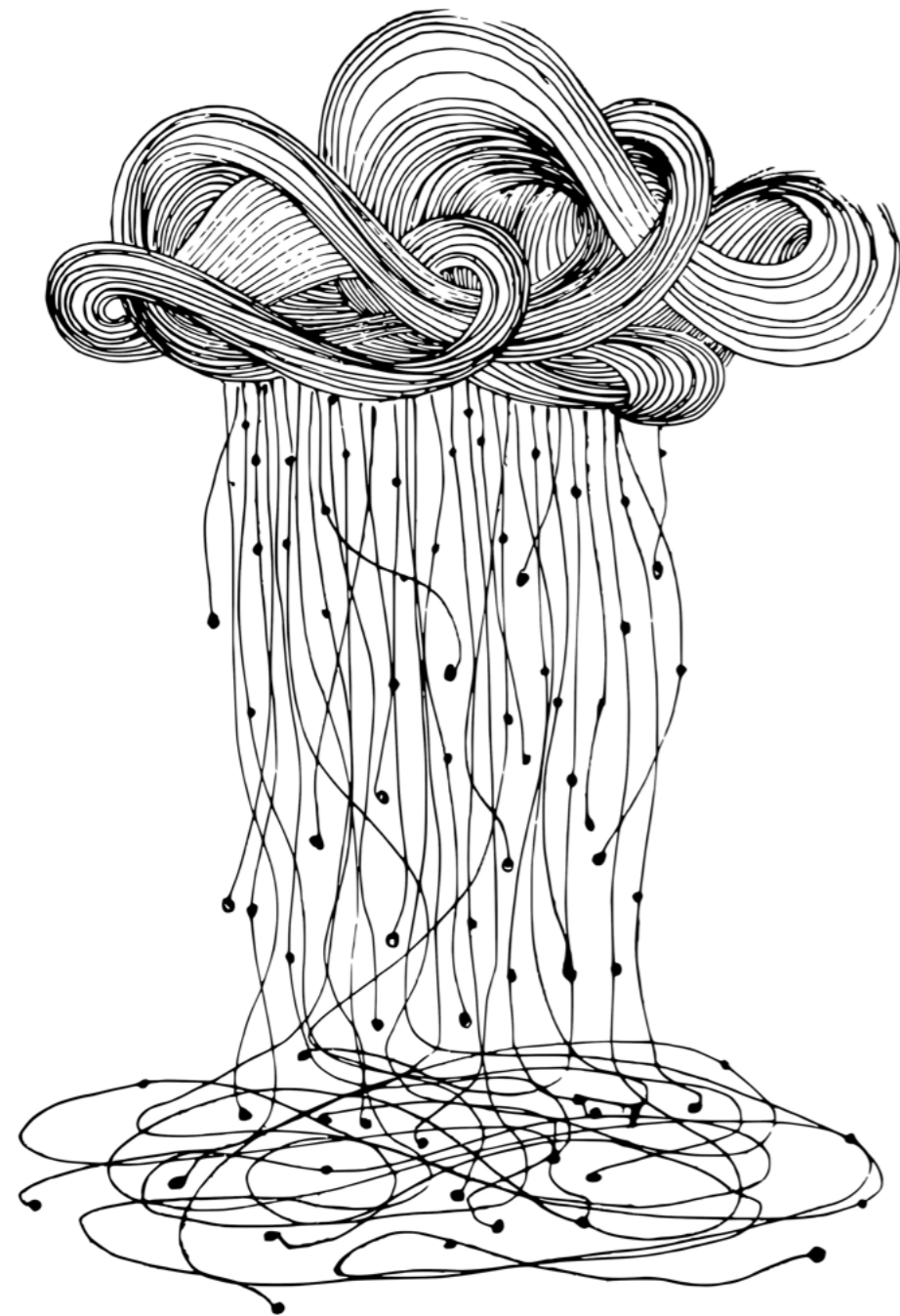
Počinjem osjećati

Početak je uvijek tiši nego što ga pamtimo. Ne dolazi s fanfarama, nego s neodlučnim dahom, s idejom koja još nema tijelo. Kao misao koja traži oblik, kao korak koji lebdi iznad tla prije nego što ga dotakne. Tako je i Karlo zamišljao početak svog novog filma kao prazninu koju treba ispuniti pokretom. Karlo je bio redatelj koji je vjerovao u prve kadrove. Govorio je da se u njima skriva sve: i kraj, i smisao, i pogreška. U radnoj sobi, zatrpanoj knjigama i starim snimkama, često je razmišljao o filmskim počecima koje je volio, o dugoj šetnji kroz Rim u filmu *La Dolce Vita* redatelja Federica Fellinija, o tišini prije oluje u *Stalkeru* Andreja Tarkovskog. Početak mora biti pitanje, govorio je, a ne odgovor. Njegov novi film trebao je govoriti o plesu kao pobuni protiv tišine. Trebao je to biti film bez mnogo riječi, film u kojem tijelo govori ono što jezik ne može. Ali nedostajalo mu je lice. Nedostajala mu je plesačica. Niku je prvi put vidio na probi suvremenog baleta, u staroj dvorani s oguljenim parketom i zrcalima koja su pamtila desetljeća ambicija. Nije znala da je promatra. Nije plesala za njega nego za sebe, ili možda protiv sebe. U njezinim pokretima bilo je nečega što nije mogao objasniti: zadržke i odlučnosti istovremeno, kao da svaki skok predstavlja odluku da se ostane ili ode. Za Niku je početak bio svakodnevnica. Svako jutro značilo je novo zagrijavanje, novo istezanje, novo nadilaženje granica. Njezin je život bio niz započinjanja: nova koreografija, nova audicija, novi grad. Već je jednom napustila sigurnost ansambla kako bi započela samostalnu karijeru. Znala je da početci bole, ali je isto tako znala da bez njih nema rasta. Karlo joj je prišao nakon probe. Govorio je polako, kao da pazi da ne naruši ritam koji je još titrao u zraku. „Snimam film“, rekao je. „Ne o plesu, nego o trenutku prije plesa. O onome kad tijelo još stoji, ali odluka je već donesena.“ Nika ga je promatrala s oprezom.

Navikla je na ponude koje su više obećavale nego što su davale. Ali u njegovu glasu nije bilo isprazne sigurnosti, nego sumnje, i upravo ju je to privuklo. Pristala je na probno snimanje. Taj prvi dan na setu bio je njihov zajednički početak. Kamera je bila postavljena nisko, gotovo u visini poda. Karlo je želio snimiti njezina stopala prije nego što se odvoje od tla. „Početak je u stopalima“, rekao je. „U odluci da se odgurneš.“ Nika je stajala nepomično. U tišini studija čuo se samo zvuk njezina disanja. Tada je podigla ruke, polako, kao da diže nevidljivu težinu. Pokret je bio jednostavan, ali u njemu je bilo sve: strah, hrabrost, neizvjesnost. Karlo je znao da je pronašao ono što je tražio. Ono što nije tražio, ali je pronašlo njega, bila je ljubav. Nije to bio nagli plamen, nego postupno prepoznavanje. U pauzama snimanja razgovarali su o počecima. O prvim filmovima koje je Karlo snimio studentskom kamerom. O Nikinu prvom javnom nastupu, kada je, usred koreografije, zaboravila korake i nastavila improvizirati i tek kasnije shvatila da je upravo tada prvi put plesala istinski slobodno. Početak je, shvatili su, često pogreška koja se usudi nastaviti. Njihova bliskost rasla je tiho. Karlo je počeo snimati dulje nego što je bilo potrebno, tražeći izgovor da ostanu zajedno. Nika je ostajala nakon probe, kao da joj se ne žuri. No između njih stajala je jedna druga riječ: karijera. Nika je upravo dobila ponudu za međunarodnu turneju, priliku o kojoj je sanjala godinama. Ugovor je značio selidbu, neizvjesnost, ali i veliki iskorak. Novi početak u drugom gradu, možda na drugom kontinentu. Karlo je znao što to znači. Film je bio vezan uz grad, uz lokacije koje je već mjesecima birao. Njegov početak bio je ovdje. Njezin negdje drugdje. Jedne večeri, nakon snimanja scene u kojoj Nika pleše sama u napuštenom kazalištu, sjeli su na rub pozornice. Svjetla su bila ugašena, a prostor je mirisao na prašinu i prošlost. „Znaš“, rekao je Karlo, „uvijek sam mislio da je početak zajednički čin. Dvoje ljudi odluči krenuti istim putem.“ Nika je dugo šutjela. „Ponekad je početak i odluka da kreneš sam“, odgovorila je. „Ne zato što ne voliš, nego zato što moraš.“ Nije to rekla okrutno, nego s tugom koja je imala okus zrelosti. Voljela je Karla na način na koji se voli netko tko te vidi. Ali još je više voljela pokret koji ju je vodio naprijed. Znala je da bi, ostane li, počela zamjerati. A početak iz zamjeranja nije početak, nego prikriveni kraj. Rastali su se bez drame. Nije bilo velikih riječi, ni obećanja koja se ne mogu ispuniti. Samo zagrljaj koji je trajao dovoljno dugo da oboje osjete težinu odluke. Film je dovršen bez njezine prisutnosti na premijeri. Nika je tada već bila na turneji, u drugom vremenskom pojasu, plešući pred nepoznatom publikom. Karlo je u završnu verziju filma stavio njihovu prvu scenu, onu u kojoj stoji nepomično prije pokreta. Na platnu je ta tišina trajala gotovo nepodnošljivo dugo. Publika je bila

podijeljena. Neki su smatrali da je film prespor, previše suzdržan. Drugi su u toj tišini prepoznali vlastite neizgovorene početke. Jedne noći, nakon projekcije, Karlo je primio poruku. Fotografija prazne pozornice i kratka rečenica: „Svaki put kad stanem prije skoka, sjetim se da je to već početak.“ Bila je od Nike. Nisu ponovno započeli svoju ljubav. Nisu pokušali nadoknaditi udaljenost. Ali su oboje nastavili. Karlo je počeo raditi na novom projektu, hrabrijem, otvorenijem. Nika je s vremenom postala prepoznatljivo ime suvremenog plesa, poznata po sposobnosti da u jednom zastoju ispriča cijelu priču. Shvatili su da početak ne mora uvijek značiti zajedništvo. Ponekad je to čin puštanja. Ponekad je to hrabrost da drugome dopustiš njegov vlastiti smjer. I negdje, u nekom budućem vremenu koje još nema oblik, postojala je mogućnost, ne nužno da će ponovno biti zajedno, nego da će se njihovi putevi opet susresti. Možda na novom filmu. Možda na drugoj pozornici. Možda samo u sjećanju. Početak je, naposljetku, ideja prije oblika. A nada je odluka da ta ideja vrijedi rizika.

MARTINA VLAHOV

NEČEGNOVOG ILI STAROG,
POZNATOG ILI NEPOZNATOG
UVIJEK
PROŽETO ISKUSTVOM
NOVOM RAZINOM SVIJESTI
NOVOG POGLEDA KOJI
VODI DO PROMJENE
STARE VERZIJE TEBE U NOVU
JOŠ MUDRIJU
KOJA PONOVDOLAZI
DO JOŠ JEDNOG POČETKA
UKRUGU ISKUSTVA ŽIVOTA

MARTINA BISKUPOVIĆ

Skupa ćemo slušati Haustor i nadam se da ćeš voljeti Rundeka kao glazbenika. Nadam se da nećeš biti moja preslika unatoč tome što se iz mene cijedi i ja pritišćem.

Otto, danas mi je pjesma Šejn dala nadu i pozvala me da se sjetim svoje kaubojske!

Kad smo se tata i ja razveli, vozilo me tristo konja i gotovo godinu dana sam se šalila kako ću tristo malih konja tetovirati duž cijelog bedra. Fotoalbum pamti i uplakane selfije – ja se sjetim dijela tog dana, dana prije i dana poslije plakanja – uložila bih u frizuru, obukla se za posao i promatrala polusvijet kockarnice gdje me od naše situacije odvrćao fokus na uspravno držanje, utezanje stomaka, nošenje tacne i uporni kontakt sa svojim likom na ekranu aparata. Nisam znala gdje pripadamo, ali znala sam da moramo nastaviti.

Mami je sada ostao samo jedan sivi konj.

Sjećaš li se kad je mama sredila prizemlje kod babe pa kad smo upalili naš frižider i gledali najtoplije hladno LED svjetlo? Welcome home. Kupila sam ti kutiju Kontikija u nadi da će ostati ugodno sjećanje i krenuli smo kasnije skupa u kupovinu u kojoj si birao što ćemo držati u frižideru.

Žao mi je što nam dom stalno mijenja adresu i sjeti se da je setting uvijek bio isti – naša Fjällbo komoda s našom televizijom i lampom pokraj, s našim crtićima.

Ove godine dva sam puta izgorjela i izvukla samo sebe, a ne znam što su tvoje oči vidjele...

Na mome sivom konju sada sa mnom jaše smrt koju, nadam se, nećeš još upoznati.

Mama je puna demona unutar jedne želje da smo obitelj. Zaboravila sam kako biti zahvalna i smiriti se, a Služba i Protokol naučili su me da vježbam nabrojati si zahvale u danu i da ne razmišljam dok je glava usijana.

Frižider koji imamo u ovom stanu je minibar i ne radi mu svjetlo, u ledenicu stane samo tvoj Kontiki, ali ne i isplanirani tjedan. Gospodin se i gasi ponekad. Imamo ploču s dva grijača koja ne mogu istovremeno raditi jer će iskočiti osigurač i stan smrdi na nekakvu vlagu.

Sve ću to riješiti, kupit ću malo veći frižider i naći majstora da sanira miris vlage i manje ću gledati u mobitel, a više u tebe.

Znam da ćeš nekada, jer si dijete, zaključiti da sam bila nesretna.

Tvojih sam godina gledala svoju mamu koja je puno plakala i često bila glasno nesretna. Postojale su slike nje gdje je mlada i sretna i htjela sam je upoznati takvu, ali i nju su progonile egzistencijalne brige pa se ne sjećam ljubavi.

Tata ju je znao nasmijati i smetalo mi je što mu oprostiti nakon suza i što joj je on zabavniji od mene. Ali opet, znala sam i ja maestralno nasmijati. Znala sam odraditi točku za cijelu obitelj i biti zabavnija i od sestara i od tate. Mama, oprostite što se ne sjećam.

Srca su nam slomljena i mi smo izdanci koji se još uvijek pružaju prema prvom betonu uz koji ćemo rasti.

I znaj, samo uz cirkus putujem daleko i stalno, izvodeći za koga moram jer znam izvoditi i sada, kada imam tebe, znam da i ovaj klaun mora imati svoj kabinet u kojem se odmori i svoju kućicu ispred koje izađe pozdraviti novi dan prije nastupa.

Samo se razvijaj, imat ćemo i mace i papige, umjetnost i školu, šume i more jer sam i auto nabavila da ne trošim konja. Ne znam kada ćemo stići na adresu.

Noću, kad sam sama, nebo se otvori i zove.

Molim ga da me ostavi na miru jer imam posla.

Leonela Harbaš

Razgovor ZUBIĆ SLADANA

Kada ste počeli ozbiljno razmišljati da ćete se baviti umjetnošću?

Oduvijek sam crtala. Još od najranijih dana sestra i ja stalno smo nešto precrtavale iz dječjih knjiga, kopirale i natjecale se kojoj će bolje ispasti. Upisom u Školu za tekstil, dizajn i primijenjenu umjetnost (kako se tada zvala), sve je postalo ozbiljnije – tada je moj odnos prema umjetnosti dobio jasniji smjer. Nakon srednje škole uslijedila je Umjetnička akademija, smjer slikarstvo, a danas i dalje nastojim držati korak, razvijati se i ostati okružena umjetnošću.

Sjećate li se prvog rada na koji ste bili stvarno ponosni? Makar to bilo i kao dijete.

U srednjoj školi napravila sam jednu reprodukciju koja i danas stoji uokvirena na zidu naše obiteljske kuće. Od trenutka kada sam je naslikala, pa sve do danas, svaki put kada je pogledam izmami mi osmijeh. Neki kažu da je to bio prvi portret moga oca, a svima nama u obitelji postala je posebno draga. Vjerojatno je upravo ona, na neki način, odredila moj put i usmjerila me prema slikarstvu kojim se danas bavim.

Što vam je u počecima bilo najteže: vrijeme, novac, disciplina ili podrška okoline?

Podršku okoline oduvijek sam imala. Sjećam se koliko su prijatelji navijali za mene kada sam krenula na prijemni za Akademiju. Discipline mi također nikada nije nedostajalo – kada nešto stvarno želim, uložim sav trud kako bih to i ostvarila. Najteži su ipak bili trenuci razočaranja kada ne bih uspjela, kao i sumnja u samu sebe. Danas na to gledam drugačije, ali tada mi je trebalo dosta vremena da to prebrodim.

Tko vas je najviše ohrabrio na početku?

Najveći utjecaj na mene kao osobu ima moja obitelj, a tu bih svakako izdvojila svoje sestre i braću koji su mi velika podrška od samog početka umjetničkog puta. Oni su nekako od početka studentskih dana pa sve do danas bili oslonac i vjetar u leđa, kada god bi zapelo oni bi malo pogurali. Također bih tu istaknula i moje bliske prijatelje umjetnike s kojima dijelim svoju strast, ideje, projekte, savjete, duge razgovore o određenoj umjetničkoj problematici koja nas u zadanom trenutku muči.

Je li bilo trenutaka kad ste htjeli odustati – i što vas je vratilo umjetnosti?

Dva puta sam izlazila na prijemni za upis na Umjetničku akademiju. Svaki put kada ne bih prošla, osjećala sam veliko razočaranje i tugu. U tim trenucima htjela sam odustati i potpuno se udaljiti od umjetnosti, uvjeren da nisam dovoljno dobra. Danas znam da su na ishod utjecali i neki drugi faktori, ali tada mi je to jako teško padalo. Vjerujem da te život uvijek vrati tamo gdje pripadaš. Ako imaš dovoljno vjere u sebe, u ono što radiš i u ono što jesi – pronađeš put natrag.

Koji vam je umjetnik ili umjetnica bio najveći uzor kada ste odrastali? Tko je sada?

U srednjoj školi, kada sam se počela baviti slikarstvom, tadašnji profesor često nam je zadavao izradu reprodukcija poznatih impresionista koje smo preslikavali. Budući da smo bili smjer dizajna odjeće, nitko se nije previše opterećivao krajnjim rezultatom, ali zapravo smo bili generacija kojoj je to iznimno dobro išlo. Ta generacija iznjedrila je nekoliko sjajnih umjetnika koji danas aktivno oblikuju umjetničku scenu i koji me inspiriraju. U tom sam se razdoblju posebno očarala radovima Paula Cezannea, koji mi je i danas jedan od dražih umjetnika.

Koji umjetnički pravac ili stil vam je najbliži (ili vam je bio najbliži u nekoj fazi)?

Nakon što sam diplomirala slikarstvo, mislila sam da će to biti moj primarni medij izražavanja. Danas, kada bih ponovno upisivala Akademiju, odabrala bih smjer ilustracije. Ipak, svaki smjer donio mi je potrebno znanje i oblikovao moj umjetnički izraz.

Odakle danas najčešće dobijete inspiraciju: iz ljudi, prirode, grada, glazbe, knjiga, filma, putovanja?

Kao i većina umjetnika (pretpostavljam), tako i ja motivaciju pronalazim u stvarima koje me okružuju. Mogla bih se složiti da me zapravo najviše motiviraju ljudi i njihova promjenjiva stanja kroz koja svakodnevno prolaze. Umjetnički rad tada postaje opipljiv, osobniji i bliži publici. Priroda je ta koja mi hrani dušu i u njoj provodim dosta vremena, a kada je duša dobro nahranjena onda joj glazba i dobra knjiga dođu kao desert.

Imate li neki ritual prije rada (kava, glazba, tišina, šetnja...)?

Otkako sam postala prava kavopija, kava je postala nezaobilazan dio mog dana. Njezina stalna pratnja je glazba – dobra playlista zaista može stvoriti čudesa. Šetnja dolazi na kraju, kao prostor u kojem svaka ideja ima vremena „procesuirati se“ i sjesti na svoje mjesto.

Kada vam najbolje ide rad: ujutro, popodne ili navečer?

Prije nekoliko godina rekla bih da je to navečer, no danas više nema pravila. Kada se ideja pojavi, nastojim je iskoristiti što bolje.

Volite li raditi u tišini ili uz glazbu?

Definitivno uz glazbu.

Što vam najčešće pokrene novi rad: ideja, osjećaj ili neki vizualni motiv koji vidite oko sebe?

Osjećaj je ono što me uvijek prvo povede. Tu početnu ideju zatim razvijam kroz istraživanje, a u tom procesu često mi „zapne za oko“ i neki vizualni motiv koji potom interpretiram na svoj način.

Kako znate da je rad gotov – kada vi osjetite ili kad ga „prestanete popravljati“?

Najčešće kada ga prestanem popravljati i potpišem.

Što napravite kada zapnete i ništa ne ide? (Što napravite prvo?)

Prije su me takve situacije znale poprilično mučiti – često sam forsirala proces i tražila rješenja pod svaku cijenu. Danas tome pristupam drugačije. Pustim da vrijeme odradi svoje, ne volim se požurivati niti stvarati osjećaj „moranja“. Vjerujem da sve dođe u svoje vrijeme, kada treba.

Predajete likovni i radite s djecom: što vam to donosi kao umjetnici?

Kao nastavnica likovne kulture nastojim djeci prenijeti znanje koje sam stekla kroz vlastito iskustvo i svakodnevno usavršavanje. Često se i našalim s njima da i ja učim kroz njih. Kroz svoj rad želim im otvoriti što više prostora za istraživanje, maštanje i slobodno izražavanje.

Što mislite da djeca danas najviše trebaju da bi razvijala svoju kreativnost?

Kao prvo – definitivno maštu. Primjećujem kako je kod novih generacija to postao pravi problem. Jako puno im treba da se pokrenu i dođu do željene ideje. Kao drugo – dosadu. Kada je djetetu malo „dosadno“, mozak počinje tražiti rješenja i tu se rađa kreativnost. Ako je svaki trenutak ispunjen, nema potrebe za maštanjem. A kao treće – oslobođenje straha od grešaka. Kreativnost traži slobodu da se pogriješi i pokuša drugačije.

Koju jednu stvar namjerno učite djecu i mlade kroz likovni rad (osim tehnike) – nešto što im može ostati kao unutarnji oslonac i kad ne budu umjetnici?

Ono što im svjesno pokušavam prenijeti nije samo tehnika, nego hrabrost da izraze sebe. Kroz likovni rad učim ih da vjeruju vlastitoj ideji i procesu. Važno mi je da shvate kako je u redu griješiti, mijenjati smjer i tražiti svoje rješenje – jer upravo se tu gradi samopouzdanje. Ako to ponesu sa sobom, onda im umjetnost ostaje kao unutarnji oslonac, bez obzira hoće li se njome baviti ili ne.

Kako je nastao projekt #startanje – kako ste došli na tu ideju?

Ideja se pojavila sasvim prirodno. Kroz ReArt festival uvidjela sam što nedostaje umjetničkoj sceni u gradu, i upravo se tu rodilo stARTanje. Volim biti okružena umjetnicima i umjetnošću, pa je bilo logično okružiti se ljudima koji me inspiriraju i obogaćuju moj umjetnički svijet. stARTanje je umjetnički projekt koji se provodi u sklopu REART udruge. Projekt uključuje umjetničke intervencije, stvaranje i izlaganje radova u javnom prostoru, s ciljem približavanja umjetnosti svima na moderan, „urbano-galerijski“ način. Kroz radove inspirirane različitim umjetničkim stilovima prikazuje se raznolikost tehnika i kreativnost mladih umjetnika. Povezivanjem različitih oblika umjetnosti stvara se platforma na kojoj mladi autori svake godine stvaraju i predstavljaju svoja djela dostupna javnosti. Cilj projekta je razviti kreativnu i vidljivu umjetničku scenu te pokazati da kultura može biti važna pokretačka snaga društva.

Zašto ste odabrali format od dva dana stvaranja i druženja?

Smatram da su dva dana sasvim dovoljna za postizanje željenog rezultata. Pri osmišljavanju teme i tehnike pazim da ne budu prezahtjevne. Naglasak likovne kolonije stARTanje stavljam na dobru zabavu i druženje – kada se stvori takva atmosfera, radovi ne mogu ispasti loši.

Kako birate umjetnike koji dolaze na koloniju?

Do sada smo proveli pet umjetničkih kolonija, svaku s različitom temom i tehnikom. Tijekom tih pet godina kroz projekt je prošlo preko 30 umjetnika. Umjetnike biram tek nakon što osmislim temu i tehniku, a najčešće je upravo tehnika ta koja presudi. Primjerice, ako je riječ o kiparstvu, biram umjetnike koji se njime bave. Tema je ta koja povezuje i ujedinjuje finalni rezultat.

Koji je najveći organizacijski izazov kod kolonije (prostor, novac, logistika, ljudi)?

Najveći izazov je zapravo kombinacija svega – financije, logistika i ljudi – ali ako moram izdvojiti, to su najčešće financijska sredstva i organizacija logistike. Sve ostalo se nekako posloži kada postoji dobra volja i energija među ljudima, ali bez stabilnih sredstava i jasne organizacije teško je realizirati projekt na željenoj razini. Ipak, kroz iskustvo sam naučila da se uz dobar tim i zajedničku motivaciju i ti izazovi mogu uspješno premostiti.

Što vam je najljepši dio #startanja – trenutak kada ljudi stvaraju, družu se ili kad se radovi izlože?

Stvaranje je ono što pokreće ideju, a druženje je dovodi do konačnog rezultata. Energija koja se stvara tijekom ta dva dana razlog je zbog kojeg i dalje provodim ovaj projekt. Kada si okružen prijateljima umjetnicima i pritom zajedno stvarate nešto vidljivo i opipljivo, tada se događa magija – a tu magiju potom prikazujemo kroz izložbu.

Kako vidite stanje na sceni danas: kupuju li ljudi umjetnost i dolaze li na izložbe?

Ljudi već dugo ne kupuju umjetnost, barem ne kod nas u Hrvatskoj. Jedan od ciljeva projekta stARTanje bila je i prodaja umjetničkih radova, kako bi se osigurala barem osnovna održivost projekta. Kultura, nažalost, nije među prioritetima. U to smo se uvjerali kroz različite projekte koje smo provodili unutar REART udruge. Često su to ista lica koja posjećuju izložbe, radionice i druge umjetničke programe. No na kraju često ispadne da umjetnici najviše podržavaju – jedni druge.

Što biste poručili mladim umjetnicima, a posebno mladim umjetnicama, koje se još ne usude pokazati svoj rad?

Meni je puno pomoglo to što sam uvijek težila okružiti se ljudima koji me podržavaju i s kojima mogu stvarati, griješiti i učiti. Upravo mi to projekt stARTanje u velikoj mjeri i omogućuje. Najvažnije je krenuti – jer tek tada počinje prava umjetnička priča. Ne treba čekati „savršeni trenutak“, jer on zapravo ne postoji.

stARTanje je jedan od projekata koji mladim umjetnicima pruža priliku da se predstave publici, ali i da istovremeno uče od starijih kolega i razvijaju svoj umjetnički izraz.

Vi ste i predsjednica udruge REART – možete li ukratko reći čime se udruga bavi i zašto vam je važna?

Osnivačice Udruge su likovne umjetnice Valentina (Grubačević) Šoban, moja malenkost Slađana Zubić i Marija Vidaković Tulić koje djeluju u pedagoškim institucijama i promoviraju umjetničko stvaralaštvo. REART 2018. godine postaje samostalna udruga, a 2025. ja postajem predsjednica.

Udruga za umjetnost i stvaralaštvo REART djeluje u Osijeku i osnovana je s ciljem promicanja, poticanja, razvijanja i unapređenja razine umjetničkog stvaralaštva, kreativnosti i izvrsnosti, kao i razmjene iskustva među svojim članovima i drugim ljubiteljima umjetnosti (vizualnih, likovnih, glazbenih, novomedijskih i drugih). Udruga se bavi djelatnostima kroz edukacijske radionice, natječaje, tečajeve, predavanja, stručne skupove, izložbe te ostale oblike promoviranja umjetnosti i stvaralaštva.

Što vas trenutno najviše veseli u vašem radu – u čemu ste sada, na čemu radite, što se “kuha”?

Ono što me trenutno posebno veseli i čemu se uvijek rado odazivam jest poziv na oslikavanje murala. Veliki format, javni prostor, mogućnost kombiniranja različitih tehnika i sloboda u realizaciji ideje – sve su to elementi koje mi mural omogućuje. Platno sam zamijenila zidom, a ulica i javni prostor postali su moja galerija. Upravo u takvom okruženju imam priliku svoju umjetnost približiti široj publici, izvan klasičnih galerijskih okvira.

Mural mi daje mogućnost direktne komunikacije s prolaznicima, stvaranja umjetnosti koja živi u svakodnevnom prostoru i postaje dio grada. To je proces koji me istovremeno izaziva, inspirira i ispunjava, jer svaki rad ostavlja trag i doprinosi vizualnom identitetu prostora u kojem nastaje.

Imate li neku ideju ili projekt koji vas posebno drži budnom ovih dana i jedva čekate da je ostvarite?

Ono što me u bliskoj budućnosti svakako očekuje jest realizacija šeste po redu kolonije stARTanje. Svaka nova kolonija za mene predstavlja novi izazov, ali i priliku za daljnji razvoj projekta i povezivanje umjetnika. Ideje, projekti i suradnje najčešće dolaze spontano. Mnogo toga ovisi o financijskim sredstvima i natjecajima, pa uvijek ostavljam prostor za nove prilike i neplanirane suradnje koje se putem pojave. Murale radim prvenstveno iz osobne potrebe i ljubavi prema stvaranju, pa ću se i ove godine potruditi realizirati nekoliko novih radova. To je prostor u kojem imam potpunu slobodu izražavanja i koji me posebno ispunjava, jer kroz njega mogu ostaviti trag u javnom prostoru i svakodnevici ljudi.

Što biste poručili mladom čovjeku koji osjeća da ga vuče umjetnost, ali nije siguran smije li si to “dopustiti” – koja bi bila vaša najiskrenija rečenica podrške iz vlastitog iskustva?

Ako osjećaš da te umjetnost vuče, to nije slučajno – to je dio tebe koji traži prostor da se izrazi. Iz vlastitog iskustva mogu reći da put nije uvijek lagan ni siguran, ali je vrijedan. Najveća greška je ignorirati taj unutarnji glas zbog straha ili tuđih očekivanja. Ne moraš odmah imati sve odgovore ni jasnu viziju – dovoljno je da kreneš. Jer upravo kroz stvaranje dolazi sigurnost, iskustvo i vlastiti umjetnički identitet.

Početak kraja

Osjećam se budnom
a ne znam kamo ići,
premda kažu put pod noge,
pa nekud ću i ja stići.

A što kada ne bude,
stopala da gaze po parketu...?
I sve prostorije ostanu prazne,
i ništa ne bude činilo štetu.

Oslobađaju me misli,
posvuda mi sad lete.
Uhvatit' ih neću, i u noći...

O, Bože!

Da mi je opet biti dijete.

I sve sam kao pčela,
gradim,
samo radim.

Ti, zazujiš pa odeš.

Koji korijen sad da vadim...

A što kada ne bude nas ovako samih?

I mojih razuma
i zvukova u glavi.

Kada ne budem da te uvijek čekam.

Kada ne budem.

Što ćeš kada ne budem...?

Postoje ta neka pitanja na koja čovjek generacijama mudraca i njihove djece, ne može odgovoriti, pitanja za koja znamo da postoji odgovor, ali ih ne možemo dosegnuti.

Od ranih dana jednostavnih moždanih funkcija, naši mozgovi oblikovani su tako da propituju realnost u kojoj se nalaze s jednostavnim i ne tako jednostavnim pitanjima. Što je bilo prije, kokoš ili jaje, biljka ili sjeme? Je li svijest moždana reakcija ili moždana aktivnost razvija svijest? Je li prvo nastao jezik ili misao i ako je misao nastala prije jezika, kako smo je oblikovali? Dolazi li zaljubljenost iz kemijskih reakcija u mozgu ili kemijska reakcija nastaje iz zaljubljenosti? Je li društvo oblikovano individualnošću pojedinca ili je pojedinčeva individualnost oblikovana društvom kojim je okružen?

Na mnoga pitanja ne znamo odgovor i ne znamo gdje im je početak i ta nas pitanja vrte i plešu oko nas, izazivački, neodgovorena. Ipak, postoji jedno ključno koje goni i oblikuje i tjera život kreativnih individualaca.

Što je nastalo prije, iskra ili plamen?

Jednostavno pitanje, još jednostavnijeg odgovora – početak smo ovog užarenog procesa mogli vidjeti još dok smo živjeli s kamenim palicama u rukama, bos i goli, spavajući na hladnim podovima mračnih špilja.

MEDENI PLAMEN STVARANJA

Iskra je ta koja uzrokuje plamen.

No kako u kreativnom paradoksalnom svijetu ne vrijede pravila poznata općem društvu i razumnom nahodjenju, tako je ovdje drugotna reakcija – prvotna te ujedno i početak i posljedica stvaranja svega što vidimo i čujemo oko sebe.

Gotovo opipljivo kada vatrena stihija svojim kandžama zahvati um i srce stvaraoaca, bezbolna i bolna i nestvarno ljepljiva, nerješiva, gotovo gnjusna i neizdrživa, a toliko oživljava i nosi visinama bez molekula za disanje. Sve dok ne ispuni svoju svrhu – stvori.

Sve što stvaralac pogleda i dotakne, ostavlja samo njemu vidljiv trag medenog ljepila, skupljajući komadiće idejnih rješenja za nahraniti svoj proždirući gorući plamen.

I sve dok u plamen nije žrtvovao sve čega se mogao dohvatiti i sve što je mogao pogledati, gladna vatra proždirala je njegovo biće – udahe i izdahe, tupe otkucaje pumpanja života u grudima, glad i žeđ i sitost, prijateljstvo i ljubav. Tek onda kada je plamen nahranio toliko da ga je nemoguće ugasiti konvencionalnim metodama, on, poput nagnječenog ugljena pritiskom tisućama svjetova, izbacij dijamant i ugasi sam sebe. On stvori.

Tek tada stvaratelj osjeti olakšanje. Mir. Zadovoljstvo. Okiti Nebo novom zvijezdom.

A onda, onda se, nikad zadovoljan svojom kreacijom, ali ponosan ovim naizgled zatvorenim procesom i ugašenim požarom, protegne i pogleda lijevo, ili desno. Možda čak i gore. I osjeti. Osjeti novi početak. I iskra se opet pretvori u plamen kao nikad završeni proces jednog stvaratelja, blagoslovljenog očima koje vide i čuju i osjete i dišu i bivaju u neprekidnom nizu stvaranja. Ljepljivom poput meda, koji hrani i zarobljava.

MAGDALENA BABIĆ

Prolazim pored početka. Početka potpunog preobražaja. Preko potrebne promjene. Prošlost polaganopostat će privid, puko presijavanje pokvarene pameti. Počet ću ponovno.

MAJA GAGULA

Ne diraj me! Tvoji krakovi me guše. O, japanska božice, arhetip bludnika i života, zar život je blud? Sjedim na ogranku prunisove sjene, gledam u dubinu plitku i ne mičem se dok se oko mojih nogu prianjaš. Zašto si stala i kako da te se riješim? Kosa moja dugačka i gusta je, vjetar imitira krakove tvoje, glava moja konstantno ruminira, skoro pa velika kao tvoja je. Ti me diraš, želiš prodrijeti u srž moju, ali ona bijedna je. Što me mučiš, kada znaš da za mene mjesta nema u oblasti tvojoj. Ti samo si ukras na bedrima mojim, dok koketiraš na prstima, krakovima svojim. Ali ja ne osjetih ništa. Pa kako da osjetim kada za mene mjesto nije, u nebeskom plicaku tvome gdje nema dubine? O, božice velika, ti se igraš, veličinom i božanstvom svojim, monoton život ti je, ali meni nije. Ti koja krakove imaš i možeš doseći dubine razne, stojiš oko mojih nogu i pakosno se igraš time što ja se pomaknuti ne mogu. Da imam te krakove kud bih otišao, mene ne bi bilo više na mjestu ovome. No moje jadne i iznurene noge dalje ne mogu, a ti se moraš još i poigravati time. Zar bogovi ne znaju ništa osim teretiti kreacije svoje? Ja tvoj više nisam, davno napustih carstvo tvoje, a ti ogorčena kreaturo moraš pakostiti. Zar ti moć nije dovoljna, što hoćeš više? Ja ne mogu, ne smijem, ja krakova devet nemam, moj kundalini otvoren nije, a kroz vene teku bojišta razna samo da se riješim tebe, ali kako da ratujem s tobom kada u meni već sve se bije? I pognutih leđa dosežem rukom umornom i čednom da te dotaknem jednom, ali pakostiti ne smijem, jer to nije ostavština tvoja, to može samo biće tvoje. Pogladih te tako ogorčenu i jadniju od sebe jer za sve visine ti odabereš ono najmanje i vučeš dalje u abis kako bi me vratila u carstvo svoje. No ja ti kažem, više moguće nije. I unutar čiste abisne praznine tvoji fragmenti linija ljubičastih okovali su biće moje, ali grozničava nakazo ne igraj se više, jer ako i kozmos moj obuzmeš mastilom svojim, onda ćeš osjetiti što kreacija tvoja poništila je. I tako te ja diram, a ti se ne hvataš ruke moje jer nježna i nevina ona je, samo noge moje želiš, ali ne znaš što hodale i gazile su teške bitke one, koje si ti stvorila u tediumu svojim. Idi sada! Odlazi više, jer glavom pognutom ja utopit ću se u plicaku bez dubine, ali dovoljan je dotok srama što dolazi iz blatne tvoje doline, da mi razum i osjećaje veže za nedostižne tvoje planine jer ja čekam, čekam i čekam....a ti puniš prazninu okom koje močvare lije.

ISPOD PRUNIE

Jasmina Gagulić Lalić

POČETAK

Noćno nebo oslikava mrkli mrak.
Polako su i zvijezde, polako, na počinak
otišle.

Nigdje šuš, tišina odjekuje.

Na istoku tmina blijedi,

Modrinom se lomi svijetla pruga,

S horizonta proviruje trag.

Busen trave prkosno viri iz snijega,

Okupan, promrznuo, ali zelen, tako živo
zelen.

Do njega snenu glavu promalja pupoljak,

Pun nade, mlad.

U kući hladnoću lomi vatra,

Njeni prsti vrela trgaju drvo.

Meki krevet ispunjavaju udovi,

Isprepleteni, pripijeni.

Ona diže glavu, ljubi toplo rame i veli:

“Dobro jutro, dragi, novi je dan.”

U TIŠINI BIJELOG PAPIRA
DRHTI PRVA,
SRAMEŽLJIVA MISAO.
KAO KAP ŠTO TRAŽI RIJEKU,
KAO SVJETLO ŠTO PREDSKAZUJE ZORU.

POČETAK JE KRHAK,
RUKA ZASTANE –
NIJE LAKO OTVORITI VRATA
IZA KOJIH ČEKAJU
NEIZGOVORENE REČENICE.

ALI ONDA,
POPUT PRVOG KORAKA
DJETETA,
OLOVKA DODIRNE PRAZNINU
I OSTAVI TRAG POSTOJANJA.

LANA PERIĆ

TIŠINA PAPIRA

Dayor Gopac

Sjećate li se trenutka kada ste prvi put osjetili da ćete stvarati?

Ne sjećam se točno tog trenutka, ali to je vjerojatno bilo kad sam bio klinac i počeo crtati, ili nešto pjevati. Ili kad sam pisao prvu pjesmu. To je dolazilo spontano.

Postoji li jedan “početak” iz Vašeg života koji nema veze s pozornicom, a znate da je kasnije postao temelj svega što radite?

Postoji jedan početak, a to je kad sam se rodio.

Što mislite, koji je najčešći razlog zbog kojeg ljudi ne započnu raditi ono što vole?

Mislim da misle da neće biti uspješni u tome. Ili jednostavno ne misle da bi bili dovoljno dobri da bi dovoljno zaradili da mogu živjeti od toga.

Kako prepoznajete razliku između početka koji dolazi iz Vaše istinske potrebe i početka koji dolazi iz inata ili bijega? Koji je Vama ipak malo draži?

Mislim da mi je ovaj iz istinske potrebe draži i da se možda i puno češće dogodio.

Što Vas je prvo “spasilo” - glazba ili crtež? I mislite li da bi Vaš život bez jedne od te dvije forme imao isti oblik?

Mislim da me definitivno prvo spasio rock'n'roll, a crtanje me spasilo zato što sam se fino opuštao uz to i bilo mi je dobro za psihu. A i eto, radim sad i te izložbe tako da je i to eto dobilo neki smisao. Pa moj život bez glazbe bi sigurno imao potpuno drugi oblik, a sad za crtanje nisam siguran.

U Vašim vizualnim radovima osjeti se gustoća i detalj; što tražite u tom detalju, što u njemu zapravo “lovite”?

Ja jednostavno volim crtati, tako da mi je gušt crtati detalje.

Kada napravite pogrešku u radu, ostavljate li je kao trag ili je brišete; i po čemu odlučujete što smije ostati?

Pa kad mi nešto baš ne “legne” na slici, a pokušao sam to napraviti pa ne uspije, onda prepravljam. A odlučujem po tome izgleda li mi slika dobro ili ne.

Je li Vam lakše “biti svoj” na platnu ili u stihu - i zašto?

Imam osjećaj da sam svoj i na platnu kad radim iz gušta, a da sam svoj na bini i kad pišem pjesme, to je sigurno. A zašto sam svoj dok slikam i pjevam, nemam pojma, to volim raditi, to je moje zanimanje.

Kako se nosite s umjetničkom blokadom? (Što tada konkretno radite: ostanete li u prostoru rada i čekate da se nešto otvori, ili se namjerno maknete i promijenite ritam?)

Kad mi ne ide, bavim se nečim drugim. Čekam neki prirodni impuls u sebi da dobijem volju i da krenem raditi.

FOTO: B. PEŠIĆ

Koja Vas je knjiga ili film jednom ozbiljno presložio iznutra, tako da nakon toga više niste mogli isto gledati ni ljude, ni grad, situacije, sebe?

Pa, iskreno moram reći da me nijedna knjiga ili film nije tako presložio da sam baš promijenio pogled na ljude, grad, situacije. Ali sve su knjige i filmovi koji su mi se sviđali u životu sigurno utjecali na mene.

Postoji li autor (u bilo kojoj umjetnosti) kojemu se vraćate kao provjeri vlastite ozbiljnosti, no ne da ga kopirate, nego da se ponovno “naoštrite” i budete “svoji”?

Postoji dosta autora koji me inspiriraju. Recimo, u glazbi je to sigurno Lou Reed, Ramonesi, Stonesi, Doorsi. Svi ti veliki bendovi koji su zapravo dio te moderne kulture. A recimo u slikarstvu sam uvijek govorio da volim jako Andyja Warhola i da mi se sviđa njegov pristup i, zapravo čovjek je bio baš vizionar.

Što Vam je s vremenom postalo važnije: talent ili karakter - i u čemu se to najbrže vidi?

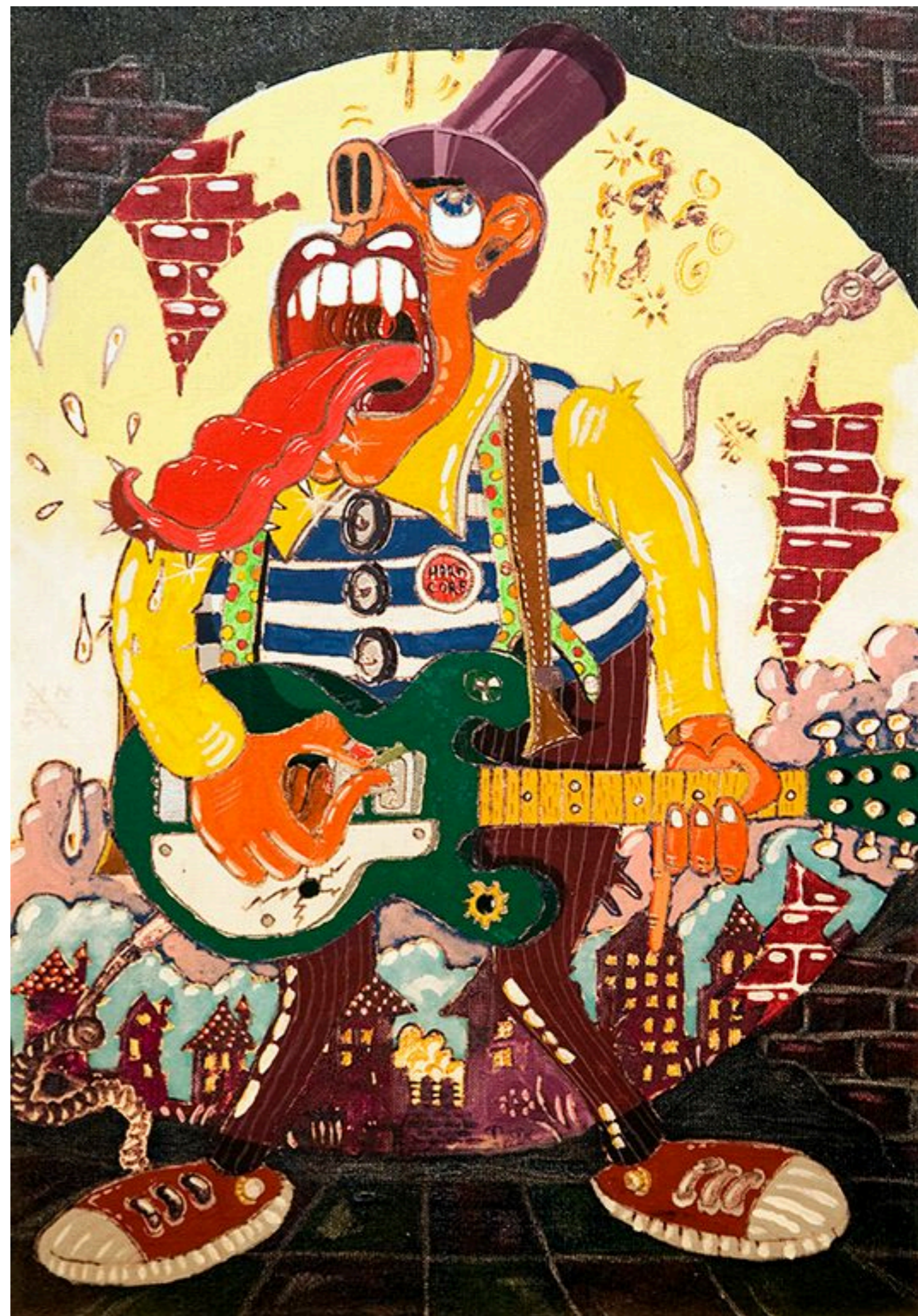
Talent je uvijek jako bitan, ali i bez rada i dobrog karaktera koji te onda usmjeri ka tom radu i da budeš vrijedan, sam talent je ništa ako se na njemu ne radi. Mislim, ima puno talentiranih ljudi koji ništa nisu napravili.

Kada gledate današnje trendove - ne samo u glazbi nego i u načinu kako ljudi razgovaraju, slušaju, kritiziraju, šute, imaju stav, što Vam se čini kao stvarna promjena vremena, a što kao još jedan (prolazni) trend?

Ma ne znam, meni su ti novi trendovi onako malo, prozirni. I brzo ih se čovjek zasiti. Nije mi nekakva dubina prisutna u današnjim trendovima, moram priznati.

Što biste poručili mladim glazbenicima, ili mladim umjetnicima općenito, koji tek započinju stvarati?

Poručio bih mladim umjetnicima, ako ste zbilja odlučili i zbilja volite to raditi, ne znam, slikati, pjevati ili već u kojem ste smjeru krenuli, a onda zbilja to i radite i budite spremni na sve poteškoće koje će doći. A one će doći sigurno. Što ne znači da zbog toga nećete i uspjeti.

Grmljavina srca

KATARINA BALOG

Zašto je toliko teška?

Ova olovka u mojoj ruci

Ova majica na mojim ramenima

Ovaj zrak koji se probija kroz odškrinuti prozor?

Miris ustajalog stana pruža mi dobrodošlicu. Nisam iznenađena jer predugo me nije bilo. I on to zna. Ali ni on nije iznenađen. Zna da ću pobjeći kada postane teško i vratiti se s nadom da se sve popravilo. Samo od sebe. Smijem se jer znam da nikada neće.

”Ponovno si samo otišla.”

Bez upitnika. Ne zanima ga ni kako ni zašto već mi samo želi dati do znanja da sam to učinila.

Ponovno.

“Da. A ti se nisi ni pomaknuo.”

Spuštajući torbu na pod ne očekujem njegovu pomoć kao ni riječi podrške. Okružen je stvarima koje ga zanimaju. Koje ga usrećuju. Ja nisam među tim stvarima jer sam otišla, a one nisu. Kako bi uopće playstation, kompjuter i ostala muška tehnologija otišla? Sve što ga okružuje bez duše je, bez sposobnosti govora, prigovaranja, svađanja. I pružanja ljubavi. Bezdušnost. Sve što traži od mene je da se uklopim i odgovaram kada njemu odgovara. Da budem jedna od njegovih igračih konzola. A kada se ispraznim stavlja me sa strane i uzima drugu.

Grmljavina i kiša jedini su zvuk u stanu. Nesposobni smo govoriti, stoga priroda radi za nas. Ili protiv nas.

Zašto sam se vratila u ovu crnu rupu bez dna? Trebam li poslušati zvuk munja koje svako malo osvijetle sobu i pobuniti se, izderati se, biti glasnija od svega što je ispred mene?

Hoće li on na glasnu grmljavinu samo zatvoriti prozore duše i čekati sljedeći sunčan dan da udahne malo svježeg zraka i osjeti ljubav? Ljubav. Preteška riječ za morbidno opisanu situaciju koja me zaključala.

Približavajući mi se svojim laganim koracima, priroda se stišava. Slučajnost? Zavarat ću samu sebe i prihvatiti smirivanje oluje. Poljubac u čelo znak je da nema ljutnje, ogorčenosti i osuđivanja. Jer sve je to postalo normalno. Topli zagrljaj prehladan je za zagrljaj ljubavnika koji su bili razdvojeni. I dalje jesu.

Priželjkujem njegovu osudu i prigovaranje jer tada bih znala da osjeća, da je ljut i da on želi otići. Ovako samo ostaje poput svojih bezdušnih prijatelja koji su mu nalik. Ili je on njima nalik?

“Što ćemo večerati?”

Ljudske potrebe za hranom i dalje su prisutne. Možda još ima nade za njega.

“Nisam gladna.”

Previše sam gladna, ali ne za onim što mi ti nudiš. Gladna sam za pažnjom i brigom. Onom pažnjom koju daješ svima osim meni. Koja sam ovdje.

Početak je uvijek ljepši od završetka. Očito se radi te početne ljepote upuštamo u sve što nas na kraju razočara ružnim završetkom. Da je situacija drugačija, nitko se ne bi usudio voljeti, ljubiti i dati sebe. Naivno obećavamo dati sve od sebe radi početnog entuzijazma, a kada entuzijazam nestane tada

nastupi kraj. Ali ono između. To između si nikada nisam mogla objasniti. Što se dogodi? Tko pogriješi? Tko se promijeni? Oboje? Samo ti? Samo ja? Što učiniti da se vrati početak?

Kod nas je početak bio sinonim za sreću. Nas. Da, tada smo bili kao jedna pojava. Sada se zajedno pretvorilo u jedno protiv drugog. I tako dođe kraj.

A ono između. Tada smo počeli bježati jedno od drugoga. Trebali smo utjehu, ali je nismo tražili jedno u drugome već u stvarima koje su nas udaljavale od stvarnosti. Udaljavajući su nas odvele tako daleko da ne znam više što osjećaš. Nekada sam znala protumačiti svaki tvoj pokret - kada si nervozan, a kada opušten. Kada ti se ne da sjediti za stolom s mojim prijateljima, a kada bi učinio sve da me nagovoriš na šetnju po parku. Između smo upoznavali jedno drugo i činili sve da budemo sretni. Bismo li učinili još i više da smo znali da dolazi ovakav kraj? Zašto na početku dajemo lažna obećanja kako nikada nećemo povrijediti osobu koju volimo, a kada dođe taj kraj ne činimo ništa osim toga. Priznajem sebi kako me više boli to što ti ne vidiš da je kraj, da ovo treba završiti, da predugo bolimo jedno drugo.

“Zaslužuješ samo najbolje.”

Zašto si toliko sebičan da misliš da si ti najbolje za mene? Da, bio si najbolje za mene na onom entuzijastičnom početku. Kao i ja za tebe. Ali sada je došao onaj tužan kraj kada nismo dobri ni sami za sebe, pa kako bismo onda bili dobri jedno za drugo. Hoću li biti dobra za sebe u budućnosti? Za tebe koji me čekaš? Ili si ti, koji si sada pored mene, slomio sve zauvijek.

U sobi otvaram prozor kako bih osjetila svježiji zrak koji tako dobro pristaje nakon zatvora s tobom. Munje ponovno progovaraju, ali to mi ne smeta jer djevojku koja je bježala od grmljavine pretvorio si u ženu željnu glasnih zvukova i zamora.

WIZARD OF OZ

JOSIP MARINOVIĆ

No need for guidance

While the primal urge is leading the way
Never stopped and thought
It might lead you astray

Thought process fueled by fire of Heraclitus
Primordial source of never ending change
Head first through the wall
That binds the darkness inside you
Destiny claimed by the strong and brave

God is dead now
But the spitten image of him remains
Down to earth with the beyond
Proud creature takes the power back

Rejoice in triumph of the will
Over hardships and torment set in your way

But somewhere along the line you failed
Final point of progress – ultimate solitude
– You hit a dead end

Self reflection is a nightmare
Unexpected regret that hits the ones
Who dare to go there
Where reason is powerless
And emotions are too much to bare

Now you become what you despise
Weak fragile shell of a man
What didn't kill you right away
Made you hibernate

Fire of higher life is out now
What remains of you is left to rot

Wizard of Oz is exposed
Behind the curtain stands a sad and lonely man
Emperor is naked
The wise shall give him no praise

Last cry out pointing to the errors of your ways
A vague depiction of a loving embrace
Angst bound and silent
From then onwards

Nema potrebe za kormilom
dok prvobitni nagon vodi naprijed
Nikada nisi zastao i pomislio
Da bi te mogao odvesti na krivi put

Misaoni tok upogonjen Heraklitovom vatrom
Prvotnim izvorom beskrajne promjene
Prvo glavom kroz zid
Koji sputava tamu u tebi
Sudbina koju prisvajaju snažni i hrabri

Bog je sada mrtav
Ali njegova ispljunuta slika ostaje
S nogama na zemlji, zajedno s onostranim
Ponosno biće ponovno preuzima moć

Raduj se trijumfu volje
Nad teškoćama i mukama na tvom putu

Ali negdje putem si posrnuo
Krajnja točka napretka – konačna samoća
– Došao si do kraja slijepe ulice

Samorefleksija je noćna mora
Neočekivano žaljenje pogađa one
Koji se usude otići tamo
Gdje je razum nemoćan
A emocije preteške

Sada postaješ ono što prezireš
Slaba, krhka ljuštura čovjeka
Ono što te nije odmah ubilo
Potjeralo te u hibernaciju

Vatra višeg života sada je ugašena
Ono što je preostalo od tebe polako trune

Čarobnjak iz Oza je razotkriven
Iza zavjese stoji tužan i usamljen čovjek
Car je gol
Mudri mu neće dati hvalu

Posljednji krik koji ukazuje na pogreške tvojih puteva
Nejasni prikaz zagrljaja punog ljubavi
Okovan tjeskobom i nijem
Od tada pa nadalje

PRIJEVOD: NIKA TRENC-SATO

ČAROBNJAK IZ OZA

Škvař Lana kvorc

Svaki početak je i kraj.
Kraj nečega što je bilo i što je moralo završiti da bi nešto drugo
moglo započeti, uz nadu.

Ili nešto što je moralo započeti da bi nešto drugo moglo
završiti, uz olakšanje.

Početak i kraj neprestano se isprepliću u istom krugu.

Često vjerujemo u iluziju početka –
u svitanje, ponedjeljak, prvi u mjesecu, novu godinu –
kao da tada sve može krenuti ispočetka.

A istina je da se sve neprekidno nastavlja,
čak i kada se nama čini da završava.

Početak je i noć, i zadnji dan godine, i nedjelja.

Sve u sebi nosi i početak i kraj.

Moj početak je mapa na radnoj površini računala,
nazvana – „Početak“.

U njoj su svi moji pokušaji, zapisi, planovi –
Ono što još nije završilo.

Nešto od toga nikad nije ni započelo.

A ipak, sve će jednom završiti, započelo ili ne.

Tu osvještavam drugu iluziju:

izbjegavam početke, kao i završetke.

Želim da je sve stalno u tijeku, da traje.

Da stignem.

Zaboravljamo da i mi imamo svoj početak i svoj kraj.

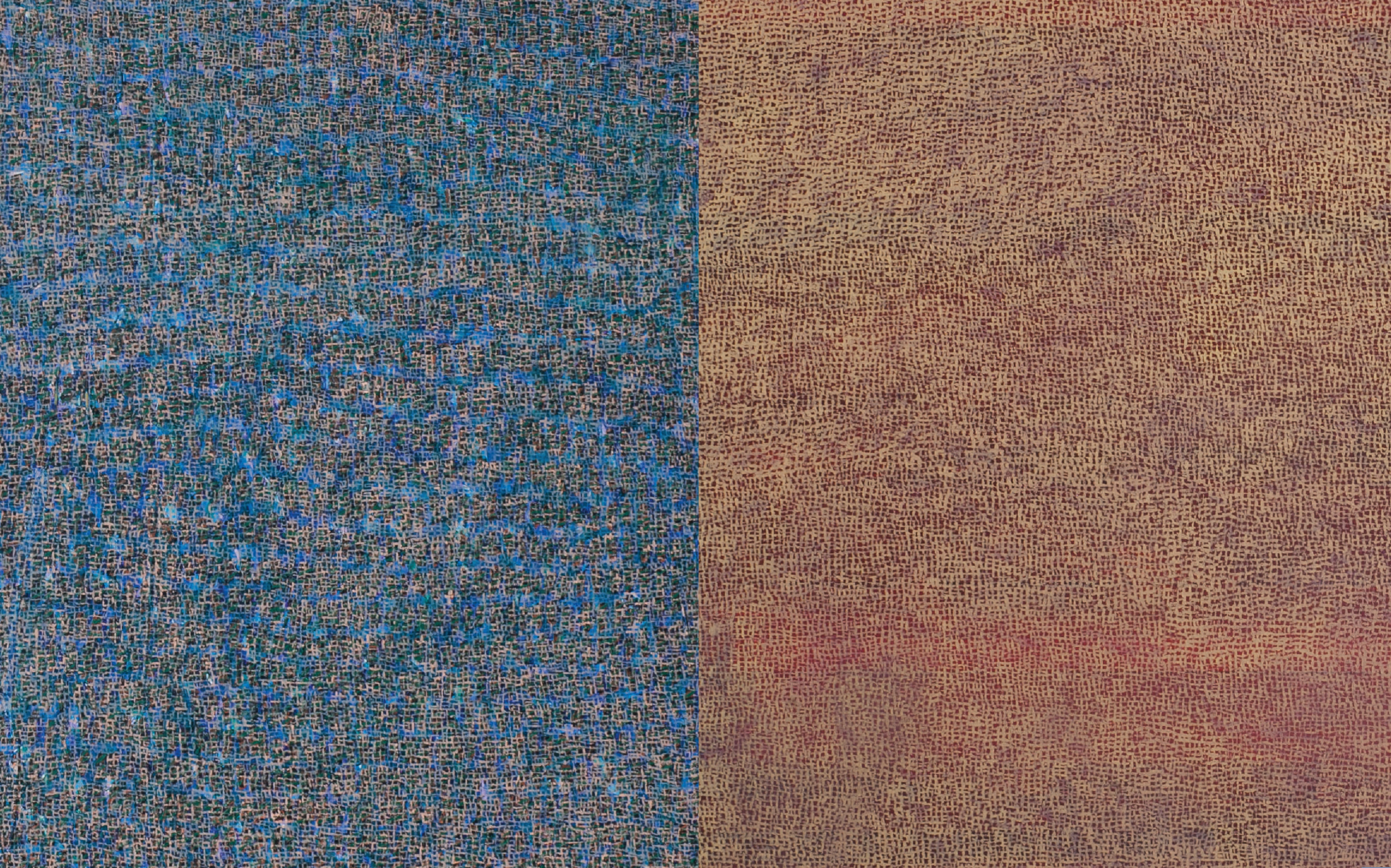
Između rođenja i smrti odvija se mnoštvo početaka:
početak učenja, voljenja, gubitka, hrabrosti.

Nije važno jesu li ti počeci imali kraj, ni jesu li trajali.

Važno je da su se dogodili, i koliko ih je bilo.

Jer svaki početak, koliko god malen,
podsjetnik je da smo još uvijek tu.

I da svaki završetak čeka svoj novi početak.

DORIAN TREPIC

U umjetnosti se početak doživljava kao prvi potez kista, prva rečenica ili prvi ton. No u stvaralačkom procesu početak rijetko označava samo start; on je često i prekid. Prekid s navikama, s ustaljenim ritmom rada, s vlastitim obrascima mišljenja. Početak je trenutak u kojem autor odlučuje sagledati širu sliku – ne samo onoga što stvara, nego i načina na koji stvara.

Pojam “šire slike” podrazumjeva sposobnost sagledavanja iz više kuteva, istodobno racionalno i intuitivno. U kontekstu umjetničkog rada to znači promatrati ne samo završni rezultat, nego i proces, vrijeme, unutarnje impulse i tišine koje ga oblikuju. Takav pristup često vodi prema pojednostavljenju; odbacivanju suvišnog i usmjeravanju pažnje na bitno.

U seriji slika pod nazivom “Skice za širu sliku” početak se može očitovati kao odmak od impulzivnog, brzog izraza prema sporijem, kontemplativnom radu. Umjesto slike nastale u jednom zamahu, naglasak stavljam na dugotrajno građenje površine, na slojeve koji nastaju kroz vrijeme. Taj vremenski aspekt postaje sastavni dio djela. Slika više nije samo vizualni objekt nego trag procesa, dokument promišljanja i preispitivanja.

Nereprezentativnost, odsustvo jasnog motiva ili narativa, u tom kontekstu ne predstavlja nedostatak, već svjesnu odluku. Površina, teksture i titraj boje shvaćaju se kao analitičko polje unutarnjih mentalnih struktura. Gledatelj je pozvan usporediti, zadržati se, dopustiti vremenu da postane aktivan čimbenik percepcije. Takva vrsta slike ne nudi neposrednu poruku; ona traži prisutnost.

Početak, shvaćen na taj način, uključuje i unutarnju transformaciju autora. Promjena umjetničkog jezika zahtjeva promjenu odnosa prema radu, ali i prema samome sebi. Uvođenje otpora – usporavanje, odgađanje završetka, prihvatanje neizvjesnosti – postaje dio metode. Intuicija pritom ne nestaje; naprotiv, ona se produbljuje kroz dugotrajno promišljanje i svjesno prepuštanje procesu.

U širem kulturnom kontekstu, početak se može razumjeti kao svjesno stvaranje uvjeta za drugačiji suživot s vlastitim djelom. Umjetnost tada nije samo proizvod nego prostor kontemplacije – za autora i za publiku. Ona postaje mjesto tišine unutar ubrzanog vremena.

Stoga početak nije nužno spektakularan čin. Često je upravo tih, gotovo neprimjetan. On se događa u odluci da se zastane i da se odbaci višak. U toj odluci leži potencijal za novu dubinu – ne samo vizualnog identiteta djela, nego i samog iskustva stvaranja.

PRIJATELJICA P

Počinje prvo pogledom.

Prostor. Priča. Pjesma. Podrška.

Potencijal.

Putovanje.

Pahuljasti pamuk, paperjasti poljupci.

Povjerenje.

Promjena po promjena,
pa potom problem.

Provokacija.

Prevara, psovka, prijezir.

Poraz. Prekid.

Plavo pismo,
pomno promišljeno.

Ponos. Praznina. Pomirenje.

JELENA REBIĆ

OSVRT NA FILM "NOSTALGIJA" ANDREJA TARKOVSKOG

POČĚTAK KOJI TRAJE

I. ULAZAK U FILM

Postoje filmovi koji se gledaju kao priče i postoje filmovi koji se gledaju kao vrijeme, kao trajanje koje se ne da ubrzati bez gubitka smisla, i čim "Nostalgija" krene, postaje jasno da će ovo biti upravo takvo iskustvo: nećete dobiti ugodnu iluziju da ste "prošli" kroz film, nego ćete osjetiti da ste kroz njega morali proći kao kroz prostor koji je gušći od svakodnevice, kao kroz vrijeme koje se ne ponaša korisno, ne služi napretku, ne služi razrješenju, nego služi suočavanju. Tarkovski je jedan od rijetkih autora koji se ne boji ostaviti kadar da traje onoliko koliko život zna trajati u trenutku kada je teško, kada se čeka, kada se gleda kroz prozor, kada se u sebi nešto lomi i premeće, a nitko izvana to ne vidi, i upravo ta njegova hrabrost trajanja stvara početnu atmosferu filma: osjećaj da se ovdje neće raditi o zapletu, nego o stanju, o nečemu što se ne objašnjava, nego se izdržava.

Tema ovog broja je početak, a Tarkovski odmah pokazuje jednu stvar koju bismo u svakodnevnom jeziku najradije preskočili: početak nije trenutak veselja, niti trenutak čiste mogućnosti, nego trenutak u kojem prestaje bijeg. Početak, kada je stvaran, događa se u točki kada više ne možete nastaviti starim putem, kada se unutar vas dogodi nevidljivi prekid s navikama koje su vas održavale, ali su vas i uspavljivale. U tom smislu "Nostalgija" od prvih prizora izgleda kao film koji se ne otvara, nego sabire; kao film koji ne širi mogućnosti, nego skuplja čovjeka prema njegovoj istini, kao da mu govori: sve što si do sada zvao kretanjem možda je bilo samo premještanje, a početak je nešto drugo.

II. GORČAKOV

Andrej Gorčakov, ruski pjesnik i intelektualac, boravi u Italiji u istraživačkom zadatku, ali taj okvir brzo postaje tek površina, jer ono što film prati nije njegov rad nego njegov unutarnji položaj u svijetu, ono stanje u kojem se čovjek kreće, razgovara, odgovara na pitanja, a ipak ostaje kao napola odsutan, kao da mu je dio svijesti stalno okrenut prema nečemu što nije ovdje. Gorčakov ne djeluje kao netko tko je došao u Italiju da bi se nadahnuo, nego kao netko tko je ovdje zato što je morao doći, a sada mora izdržati činjenicu da je fizički prisutan u jednom svijetu dok mu je unutarnja osovina u drugom.

To se ne prikazuje patetično, niti emotivno eksplicitno, nego se vidi u sitnim stvarima: u načinu na koji šuti, u načinu na koji gleda, u načinu na koji se njegov pogled zadržava na vodi, na ruševinama, na licima, kao da na svemu traži neku pukotinu kroz koju bi mogao proći do onoga što mu nedostaje.

Njegova nostalgija nije sentimentalna čežnja, nego egzistencijalno stanje, stanje raspolućenosti koje nije riješivo novim pejzažem.

I tu Tarkovski otvara problem koji je brutalno suvremen: koliko puta ljudi misle da će "početi iznova" tako da promijene grad, posao, odnos, navike, a ne shvate da početak nije promjena kulise, nego promjena unutarnjeg držanja.

Gorčakov je čovjek koji ne može započeti dalje jer nije dovršio ono u sebi što ga još uvijek drži na mjestu. Njegov početak je zakočen ne zato što nema mogućnosti, nego zato što nema cjelovitosti. Italija mu je dostupna, ali on nije dostupan sebi. I zato je ono što nazivamo povratkom, taj poriv da se vrati kući, da se vrati "u taj kraj" koji ga čeka kao rana – zapravo poriv da se vrati smislu vlastite nutrine, jer čovjek bez nutrine može se kretati beskonačno, ali stići neće nikamo.

III. PROSTOR

Tarkovski ne snima Italiju kao turistički album, nego kao unutarnju anatomiju jednog bića koje je zasićeno vremenom, u kojem je sve pomalo mokro, pomalo raspadnuto, pomalo u stanju između, i to "između" je ključ: između života i smrti, između punine i praznine, između riječi i šutnje. Voda se pojavljuje kao trajni motiv, ne kao romantika, nego kao gusti medij u kojem se sve odvija sporije, kao da svaka misao mora proći kroz otpor da bi se uopće pokazala. Ruševine nisu tu da bi bile lijep prizor, nego da bi podsjetile na jednu istinu: sve što postoji nosi trag prolaznosti, a početak se, paradoksalno, događa u svijesti o prolaznosti, jer tek kada shvatite da ništa nije trajno, počinjete birati što ćete doista živjeti.

U tom svijetu, prostor nije pozadina. Prostor je sugovornik. Zidovi koji se ljušte, bazeni koji zjape prazni, lokve koje reflektiraju nebo, sve to djeluje kao produžetak Gorčakovljeva unutarnjeg stanja. I ako govorimo o početku, tada prostor filma djeluje kao prostor u kojem se početak ne događa naglo, nego se priprema kao što se priprema promjena vremena: dugo, gotovo neprimjetno, s nagomilavanjem znakova koje većina ljudi preskače jer nema strpljenja za sporo.

IV. DOMENICO

Domenico se u "Nostalgiji" pojavljuje kao figura koju svijet ne zna kamo smjestiti, čovjek koji je već unaprijed označen kao "problem" jer odbija govoriti jezikom umirenja i prilagodbe.

On je onaj koji je jednom, iz straha od propasti svijeta, zaključao vlastitu obitelj, onaj čije su geste prevelike za mjeru normalnosti, ali čija je svijest bolno precizna. Domenico ne živi na margini zato što to želi, nego zato što ne može sudjelovati u kolektivnom poricanju; njegov govor dolazi iz mjesta u kojem ozbiljnost još uvijek nije ironizirana, u kojem pitanja još nisu relativizirana do beznačajnosti. On je lik koji osjeća prerano i preduboko, i upravo zbog toga ostaje neshvaćen, izložen i sam, kao netko tko nosi teret kraja u svijetu koji se još uvijek pretvara da ima vremena.

No Domenico nije samo “prorok”. On je i ogledalo Gorčakovu. Njihova povezanost nije sentimentalna, nego egzistencijalna: obojica osjećaju da se čovjek bez unutarnje budnosti raspada, obojica osjećaju da je jezik izgubio težinu, obojica osjećaju da ljudi žive u raznim oblicima odsutnosti. Domenico, međutim, svoj početak traži u ekstremu, u radikalnom činu, dok Gorčakov svoj početak traži u ponavljanju, u tihoj disciplini. Tarkovski tu ne moralizira, nego pokazuje da postoji više vrsta početka: početak koji dolazi kao pobuna i početak koji dolazi kao praksa.

V. SPALJIVANJE

Domenicovo spaljivanje dolazi kao jedan od onih prizora koji se ne pamte zato što su “šokantni”, nego zato što u njima postoji nešto nepodnošljivo mirno, neka vrsta ozbiljnosti koja ne traži publiku, i koja upravo zbog toga djeluje strašnije od bilo kakvog spektakla. Tarkovski taj čin ne gradi kao dramaturški vrhunac koji bi trebao proizvesti katarzu, nego kao čin koji se događa u istom svijetu u kojem se i sve drugo događa: svijetu koji je već dugo zasićen znakovima propadanja, svijetu u kojem se riječi troše, a pažnja klizi, svijetu u kojem je normalnost postala oblik odsutnosti. Domenico je u tom svijetu figura ruba, ali ne ruba u smislu egzotične marginalnosti, nego ruba u smislu točke na kojoj čovjek više ne može podnijeti opću ravnodušnost, više ne može živjeti u ritmu u kojem se sve relativizira i sve amortizira, više ne može biti pristojno tih pred činjenicom da se ljudi odavno odriču unutarnje budnosti, a potom to odricanje nazivaju realizmom.

Njegov govor o kraju svijeta, o nužnosti buđenja, o potrebi da se ljudi okupe i postanu svjesni, nije retorika apokalipse radi uzbuđenja, nego posljednji pokušaj da se probije membrana uspavane svakodnevice. I zato taj čin spaljivanja, koliko god ekstreman bio, u svijetu Tarkovskog ne djeluje kao teatar, nego kao znak jedne granice: granice nakon koje govor više ne može djelovati, jer djeluje samo ondje gdje postoji sluh.

Vatra je ovdje, u svom surovom, fizičkom obliku, kao posljednja rečenica onoga tko je predugo pokušavao govoriti, a prečesto bio dočekan ironijom, sažaljenjem ili onim najgorim – ravnodušnošću koja ne zna ni da je ravnodušna.

U tom prizoru posebno je bolno to što se ne osjeća pobjeda, ne osjeća se iskupljenje, ne osjeća se “smisao” koji bi se mogao prevesti u pouku. Osjeća se samo težina činjenice da čovjek, kada više nema prostora za početak kao proces, počinje tražiti početak kao prekid. Kada više nema vremena za sporost, za ponavljanje, za strpljenje, ostaje ideja da se svijet može prodrmati jednim jedinim činom. Tarkovski, međutim, ne romantizira taj čin, niti mu daje aureolu spasenja. On ga pokazuje kao ono što jest: očajnički pokušaj da se postigne ono što se možda moglo postići drukčije, da je svijet bio spreman slušati ranije, dok je još bilo prostora za tihe početke.

I upravo zato je ova scena važna za temu početka: jer pokazuje što se događa kada početak predugo odgađamo, kada se prema njemu odnosimo kao prema nečemu što se može obaviti “kada bude vrijeme”, kada ozbiljnost tretiramo kao pretjerivanje, kada tihe znakove unutarnje krize prešućujemo sve dok se ne pretvore u lom. Domenicova vatra nije poziv, nego ogledalo. U tom ogledalu vidimo cijenu svijeta koji više ne zna započinjati na vrijeme.

VI. SVIJEĆA

Postoje prizori u filmskoj povijesti koji nadilaze granice filma kao medija i postaju iskustva u punom, gotovo egzistencijalnom smislu riječi, a scena u kojoj Andrej Gorčakov prelazi napušteni bazen noseći zapaljenu svijeću, u dugom, gotovo dvanaestominutnom kadru, pripada upravo toj rijetkoj kategoriji: to nije scena koja se “gleda”, nego scena koja se mora izdržati, i za gledatelja i za lik, ali i, što je ključno razumjeti, za samog redatelja. Malo je autora koji su spremni preuzeti takav rizik – rizik da kadar traje onoliko dugo koliko traje unutarnji proces, a ne onoliko koliko je dramaturški “dopušteno”; rizik da publika osjeti nelagodu, nestrpljenje, pa čak i otpor; rizik da se film na trenutak prestane ponašati kao zabava i počne se ponašati kao vrijeme.

Andrej Tarkovski je redatelj koji je duboko vjerovao da film nije prvenstveno umjetnost priče, nego umjetnost trajanja, i u ovoj sceni ta se njegova filozofija kristalizira s gotovo nemilosrdnom jasnoćom.

Snimiti kadar koji traje toliko dugo, bez montažnih rezova koji bi gledatelju dali predah, bez glazbe koja bi sugerirala emociju, bez simboličkog “olakšanja”, zahtijeva redateljsku hrabrost koja danas gotovo djeluje nezamislivo, jer podrazumijeva potpuno povjerenje u snagu slike, u istinu pokreta i u sposobnost gledatelja da izdrži sporost bez potrebe da mu se ona opravdava. To je kadar koji ne manipulira, koji ne vodi, koji ne tumači – on samo ostaje.

Iz redateljske perspektive, ta scena je ekstremno zahtjevna jer u njoj nema prostora za pogrešku: svaki titraj plamena, svaki korak, svaki mikro-pokret tijela mora biti točan, ne tehnički savršen, nego istinit. Tarkovski ovdje ne traži perfekciju, nego potpunu prisutnost, i od glumca i od kamere. Kamera ne promatra Gorčakova izvana; ona dijeli njegov ritam, njegovo trajanje, njegovu nesigurnost. Voda kroz koju prolazi nije samo fizička prepreka, nego medij koji usporava sve – i pokret, i misao, i dah, te time prisiljava i lika i gledatelja da se odreknu ideje brzine kao vrijednosti.

No ono što ovu scenu čini duboko mudrom nije samo njezina formalna radikalnost, nego način na koji se u njoj susreću redateljska etika, filozofija lika i tema početka. Gorčakov u tom trenutku ne izgleda kao junak, niti kao netko tko “izvršava zadatak” u klasičnom narativnom smislu. Njegovo lice nije ispunjeno odlučnošću, nego sabranošću; njegovo tijelo ne pokazuje snagu, nego pažnju. On ne ide prema cilju s idejom uspjeha, nego se kreće s idejom očuvanja. Svijeća koju nosi nije simbol koji treba protumačiti, nego odgovornost koju treba nositi, i upravo u toj razlici leži srž scene.

Svijeća traži stalnu budnost. Ona ne dopušta raspršenost. Ne dopušta razmišljanje o ishodu. Ne dopušta zaborav tijela. Svaki trenutak nepažnje može je ugasiti, ali Tarkovski ovdje ne drammatizira tu mogućnost; on je prihvaća kao sastavni dio čina. Početak, kakav se ovdje prikazuje, ne dolazi iz sigurnosti, nego iz krhkosti. On ne proizlazi iz samopouzdanja, nego iz odluke da se ostane prisutan čak i kada je jasno da ne postoji jamstvo uspjeha.

Kada se svijeća ugasi, događa se možda najradikalniji i najmudriji trenutak cijele scene: Gorčakov se bez ikakve vanjske reakcije, bez komentara, bez emocionalne eksplozije, jednostavno vraća na početak bazena. Taj povratak ne nosi u sebi poraz, niti osjećaj neuspjeha, jer Tarkovski nikada ne sugerira da je pokušaj koji nije “uspjio” manje vrijedan. Naprotiv, upravo u tom povratku otkriva se duboka istina o početku: početak nije jednokratani događaj koji se ili dogodi ili ne dogodi, nego praksa ponavljanja, spremnost da se ponovno uđe u isti prostor, s istim rizikom, bez garancije da će ishod biti drugačiji.

Ova scena govori o početku na način koji je gotovo asketski u svojoj jasnoći. Početak ovdje nije ni nada, ni obećanje, ni projekcija budućnosti, nego čin pažnje u sadašnjem trenutku. Početak je hod. Početak je disanje. Početak je spremnost da se nešto krhko nosi kroz prostor koji mu nije naklonjen, bez dramtizacije vlastite uloge. I upravo zato je ova scena toliko snažno povezana s likom Gorčakova: on je čovjek koji ne traži spektakularni iskorak, nego unutarnje poravnanje; čovjek koji shvaća da se bez discipline pažnje ne može započeti ništa što ima težinu.

U širem kontekstu opusa Tarkovskog, ovaj prizor može se čitati i kao svojevrsni manifest njegove poetike: film ne smije lagati o vremenu, jer vrijeme je ono u čemu se događa ljudska istina. U tom smislu, svijeća koja se nosi kroz vodu nije samo čin lika, nego i čin samog filma, koji odbija ubrzati, odbija pojednostaviti, odbija ponuditi gledatelju udobnost. Tarkovski ovdje ne pita hoće li publika izdržati; on pretpostavlja da će ona koja ostane – biti promijenjena.

Početak, kako se u ovoj sceni razotkriva, nije ni hrabar ni romantičan. On je tih, zahtjevan i neumoljivo ponavljajući. On se ne pamti po uspjehu, nego po ozbiljnosti s kojom mu se pristupa. I možda je upravo zato ova scena jedna od najdubljih meditacija o početku ikada snimljenih: jer pokazuje da započeti ne znači krenuti naprijed, nego biti spreman vratiti se na isto mjesto, s istom pažnjom, svaki put kada se plamen ugasi.

VII. POVRATAK KAO UVJET KRETANJA

Gorčakovljev poriv da se vrati, taj tihi, uporni osjećaj da bez povratka “u taj kraj” ne može nastaviti dalje, u “Nostalgiji” ne funkcionira kao emocionalna slabost, niti kao romantična čežnja za izgubljenim vremenom, nego kao duboki instinkt smisla, kao svijest da se nijedan stvarni početak ne može dogoditi dok nešto u čovjeku ostaje nepovezano. Povratak ovdje nije regresija, nego nužnost; nije odbijanje sadašnjosti, nego pokušaj da se sadašnjost učini podnošljivom, cjelovitom, istinitom. Čovjek ponekad ne može krenuti dalje ne zato što se boji budućnosti, nego zato što prošlost u njemu još uvijek nije dobila svoje mjesto, jer ono što nije priznato, oprosteno ili integrirano – ne nestaje, nego se vraća kao unutarnja zapreka svakom novom koraku.

U tom smislu, “Nostalgija” razotkriva jednu od temeljnih zabluda suvremenog mišljenja: ideju da je kretanje uvijek linearno, da početak znači ostaviti iza sebe, zaboraviti, presjeći, krenuti “naprijed” bez zadržke.

Tarkovski, naprotiv, vjeruje u kretanje koje je kružno, u napredovanje koje se događa tek nakon povratka, u početak koji ne briše tragove, nego ih priznaje. Povratak kod Gorčakova nije pokušaj da se obnovi prošlost, nego da se zatvori unutarnji krug, jer bez tog zatvaranja svaka budućnost ostaje fragment, niz nepovezanih pokušaja koji se ponavljaju bez stvarne promjene.

Ova ideja povratka kao preduvjeta početka duboko je ukorijenjena u filozofiji stvaranja Andreja Tarkovskog. On nikada nije vjerovao u umjetnost koja nastaje iz čiste invencije, iz "novog" radi novog. Njegovo stvaralaštvo uvijek polazi iz pamćenja, iz duhovnog nasljeđa, iz iskustva koje se ne može preskočiti, nego se mora proživjeti do kraja. U njegovoj poetici, stvarati znači vratiti se onome što te oblikovalo, ne da bi se u tome zadržao, nego da bi to mogao nositi dalje bez unutarnjeg rascjepa. Početak, u tom smislu, nije eksplozija novosti, nego tiho poravnanje unutarnjih linija.

Ta misao Tarkovskog snažno rezonira s idejom i tematikom ovog broja časopisa. U vremenu koje od nas stalno traži nove početke, nove projekte, nove pozicije i nove identitete, rijetko se postavlja pitanje što od svega toga uopće ima unutarnju dosljednost. Početak se često shvaća kao čin prekida, kao deklaracija, kao javna gesta, dok se zanemaruje činjenica da nijedan ozbiljan početak ne može nastati iz unutarnje rascjepkanosti. Kao i kod Gorčakova, i u pisanju, mišljenju i umjetnosti, početak se događa tek onda kada se čovjek usudi vratiti onomu što je ostalo nerazriješeno – jeziku koji je potrošen, mislima koje su prekinute, pitanjima koja su bila preteška da bi se izdržala do kraja.

"Nostalgija" tako govori o početku kao o dovršavanju, a ne o bijegu. O početku kao činu cjelovitosti, a ne o iluziji čiste slobode. Početak ovdje nije crta koja se proteže prema naprijed, nego krug koji se zatvara dovoljno precizno da se iz njega može krenuti dalje bez unutarnjeg otpora. To je trenutak u kojem se ono što je bilo i ono što jest, prestaju međusobno sabotirati, u kojem prošlost prestaje biti teret, a postaje temelj, i u kojemu budućnost prestaje biti fantazija, a postaje prostor odgovornog djelovanja.

U tom svjetlu, Gorčakovljev povratak nije znak slabosti nego znak zrelosti. On pokazuje da početak nije uvijek hrabar iskorak, nego često tiha odluka da se ništa više ne preskače. Da se misli do kraja. Da se ostane s onim što je teško. Da se prihvati da se novi početci ne događaju iz praznine, nego iz dubokog, strpljivog rada na vlastitoj unutarnjoj povezanosti. A upravo takav početak – spor, zahtjevan i lišen spektakla – jedini je koji može trajati.

VIII. SVJETLOST

U filozofiji stvaranja Andreja Tarkovskog uvijek je postojalo duboko nepovjerenje prema onomu što je previše vidljivo, previše objašnjivo, previše zavodljivo oku. Njegovo dugotrajno izbjegavanje boje nije bilo estetsko puritanstvo, nego svjesna odluka da se slika ogoli kako bi se zaštitilo ono bitno: stanje svijesti, unutarnji ritam, iskustvo trajanja koje se ne može ubrzati bez gubitka istine. Boja, smatrao je, često odvlači pažnju, uvodi ugodu ondje gdje bi trebala ostati budnost, nudi oku zadovoljstvo koje svijest prerano smiruje. Zato su njegovi svjetovi dugo bili svedeni na sivilo, na maglu, na vodu, na zemlju, na tonove koji ne traže da budu lijepi, nego da budu izdržljivi. Tek kasnije dopušta boji da uđe u kadar, ali nikada kao raskoš; njegove boje su suptilne, tihe, gotovo stidljive, prisutne samo toliko koliko je nužno da prate misao, a ne da je preuzmu.

U tom smislu, sivilo "Nostalgije" nije izraz tame, nego disciplina gledanja. Film ne uskraćuje ljepotu da bi kaznio gledatelja nego da bi mu oduzeo brze izlaze, da bi ga zadržao u prostoru u kojem se pogled ne raspršuje nego se sabire. To je svijet u kojem ništa ne dolazi lako, ali upravo zato sve što se pojavi nosi težinu. I upravo u takvom svijetu, u svijetu svedenom, opreznom, gotovo asketskom, svjetlost dobiva značenje koje nadilazi simboliku. Ona prestaje biti vizualni efekt i postaje etička činjenica.

Svjetlost svijeće u tom kontekstu ne dolazi kao suprotnost tami, niti kao obećanje razrješenja. Ona se pojavljuje kao orijentir, kao mala, nestabilna prisutnost koja ne pokušava pobijediti, nego ostati. U svijetu u kojem su boje utišane, u kojem se sve kreće sporo, ta svjetlost ne odvraća pažnju – ona je okuplja. Ona ne govori da će sve biti u redu, ali govori nešto ozbiljnije: da početak još uvijek postoji ondje gdje postoji pažnja. Početak ovdje nije događaj, nije prekretnica, nije trenutak entuzijazma. On je praksa. Način bivanja. Odluka da se ostane prisutan dovoljno dugo da se nešto u nama doista presloži.

U toj filozofiji početka nema spektakla, ali ima ustrajnosti. Nema obećanja, ali ima dosljednosti. Smisao se ne pojavljuje kao nagrada, nego kao nuspojava trajanja. I upravo u toj tihoj ozbiljnosti postoji nada koja nije naivna, nada koja ne dolazi iz vjere u ishod, nego iz vjernosti samom činu. Nada koja ne govori da će svijet biti spašen, ali odbija živjeti kao da je već izgubljen.

Na istoj toj unutarnjoj frekvenciji, daleko od filma, ali blisko njegovoj ontologiji, postoji i glazbeni odjek tog stanja svijesti u pjesmi “4th of July” američkog sastava *Soundgarden*. Njezina sporost, njezina težina, njezin osjećaj svijeta koji se nalazi na rubu vlastite izdržljivosti, ne proizvode paniku, nego jasnoću. “Light a Roman candle”, ovdje ne znači eksploziju koja želi biti viđena, nego gorenje koje je svjesno svoje konačnosti. Roman candle ne traje dugo, ali dok traje, on je sav u onomu što jest.

Ta slika rimske svijeće i svijeće Tarkovskog, pripadaju istoj vrsti svjetlosti. To je svjetlost koja ne pretendira na moć, nego na prisutnost. Koja ne želi dominirati tamom, nego joj oduzeti apsolutnost. Koja ne govori da je kraj spriječen, nego da početak nije ukinut. I upravo u toj vrsti svjetlosti – maloj, krhkoj, ali postojanoj – pojavljuje se najdublja pozitivnost “Nostalgije”, pozitivnost koja nema veze s optimizmom, nego s ozbiljnošću življenja.

Tarkovski time ne nudi utjehu, ali nudi orijentaciju. Ne govori kako treba živjeti, ali pokazuje kakvo stanje svijesti omogućuje da se uopće započne. Početak se više ne vezuje uz novo, uz čisto, uz neokaljano, nego uz sposobnost da se u svijetu koji je težak, spor i siv, ipak ostane budan. Budan za vrijeme. Budan za pažnju. Budan za ono krhko što ne više, ali nestaje ako se zanemari.

I možda je upravo u tomu sadržana najradikalnija misao ovog filma, i najtiša nada koju ostavlja: da početak nije u boji koja zavodi, ni u snazi koja obećava, ni u riječi koja objašnjava, nego u svjetlosti koja se ne nameće, ali traje. Svjetlosti koja ne traži da joj vjerujemo, nego da je nosimo. I da je, kada se ugasi, ponovno upalimo – ne zato što očekujemo ishod, nego zato što znamo da bez tog malog, ustrajnog gorenja, više nema ni puta, ni prisutnosti, ni smisla.

To nije nada koja spašava svijet. To je nada koja spašava mogućnost da se u svijetu još uvijek može krenuti ispočetka.

U POČETKU BIJAŠE RIJEČ

U početku bijaše **riječ**. Riječ je postajala sve duža, širila se i **rasla**. Rasla je poput izdanaka u **proljeće**. Proljeće je ove godine došlo **ranije**. Ranije nego **inače**. Inače je bilo prilično hladno i kišovito, no ne i **sada**. Sada je toplo i sunčano, grije nam kosti i pruža **utjehu**. Utjehu kose, ili ne, nije **bitno**. Bitno je da nije više mračno i **tamno**. Tamno, tamo, tam, **ta**. Ta nisi više **tamo**. Tamo nisi **više**. Više te ne **viđam**. Viđam mnoge **druge**. Druge koje ti sličje, neke više a neke **manje**. Manje volim ljude, sve manje ih **volim**. Volim prirodu, životinje, miris trave i vjetar koji mrsi **kosu**. Kosu dugu, valovitu, **čvrstu**. Čvrstu kao otežali **zagrljaj**. Zagrljaj pun **nade**. Nade u bolje sutra, nade u bolje **dane**. Dane koji će biti lagani, bezbrižni, gotovo **prozirni**. Prozirni poput najfinije **svile**. Svile **dudove**. Dudove, čija je čahura toliko svilenkasta da se teško rastaje od **nje**. Nje, i njezine mekoće, ugode **prostora**. Prostora iz kojeg izlazi kao prekrasan **leptir**. Leptir najčišće bijele **boje**. Boje koja to i **nije**. Nije boja, ona je ne boja, ne boji se, ne **plaši**. Plaši se jedino **grmljavine**. Grmljavine i zla **pogleda**. Pogleda iz kojeg vrišti nesigurnost, zajedljivost, manipulacija i **ljubomora**. Ljubomora koja pokušava skriti svoje pravo lice pod okriljem brižnosti i **pažnje**. Pažnje koja je potpuno krivo iskonstruirana, kreirana, **režirana**. Režirana poput nijemog **filma**. Filma u boji, u koloru, milimetarski preciznog, poput švicarskog **sata**. Sata koji ne kasni, pravilno **otkucava**. Otkucava i **odbrojava**. Odbrojava dane, tik-tak, tik-tak, dani su nam **odbrojani**. Odbrojani su nam dani, sati i **minute**. Minute su **duge**. Duge kao Kineski **zid**. Zid koji nas razdvaja, dijeli jedne od **drugih**. Drugih kojima se bojimo **otvoriti**. Otvoriti vrata tog **prolaza**. Prolaza do onog što je **skriveno**. Skriveno ispod **oklopa**. Oklopa kornjače, čvrstog poput vapna koje se **steže**. Steže oko **srca**. Srca koje kuca i traži **pažnju**. Pažnju nepodijeljenu, nezasluženu, **bezuovjetnu**. Bezuvjetnu, jer samo se srcem dobro **vidi**. Vidi se i očima, ali manjkave su **oči**. Oči crne kao noć, duplje šuplje kao pokvareni **zub**. Zub koji boli i potom **ispadne**. Ispadne i nađe se pod **jastukom**. Jastukom od perja očerupane guske gdje ga pronalazi Zubić **vila**. Vila Kosjenka, koja potom uzima zub i ostavlja **novčić**. Novčić istaljen od zlata, duboko urezan u duh našeg **bića**. Bića koje pamti, sve iznova, ispočetka.

IGOR ANDRIŠEK

Zahvale

Hvala svim autoricama i autorima koji su svojim radom, idejama i povjerenjem sudjelovali u stvaranju ovog broja.

Posebno hvala Jasni Komendanović i Vjekoslavu Filipoviću na dragocjenim poveznicama i podršci koja je ovaj proces učinila bogatijim, lakšim i življim.

Hvala Gradu Osijeku na podršci.

I hvala svima koji su na bilo koji način bili uz nas dok je ovaj časopis iz ideje prelazio u stvarnost.

Glavna urednica: Jelena Rebić

Izvršna urednica: Ana Tot

Dizajn naslovnice: Tin Ringsmuth / Demiurg

Grafičko oblikovanje: Udruga PARTWISH

Izdavač: Udruga PARTWISH

Elektronički časopis #samokulturno izlazi tri puta godišnje.

Godina postavljanja prvog broja publikacije na mrežu: 2026.

Broj 1, lipanj 2026.

ISSN: 3102-5609

Impressum